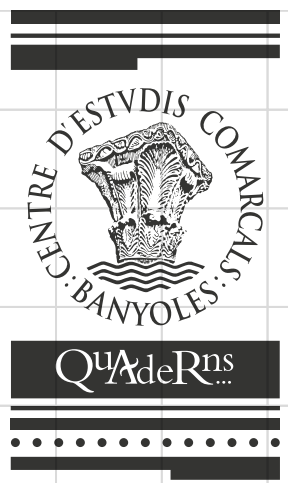
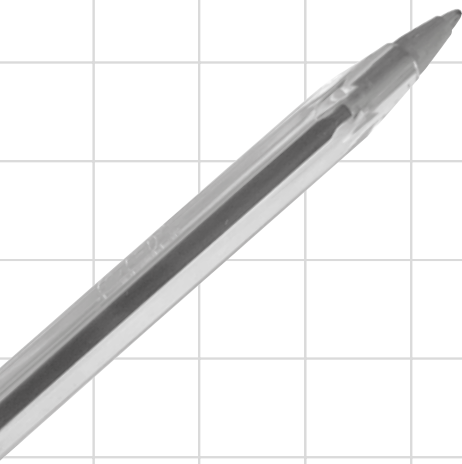


¹ E	L					
	² C	A	T	A	L	À
³ D'	A	V	U	I		



			⁵ E		
			x		⁶ E
	⁴ R	E	P	T	E
			E		T
			C		R
			T		A
			A		T
			T		È
			I		G
			V		I
			E		E
			S		S



El català d'avui: reptes, estratègies, expectatives



El català d'avui: reptes, estratègies, expectatives

Banyoles, 2024

EDITORS: Francesc Feliu, Isabel Roura

AUTORS: Josep Maria Nadal, Jordi Ginebra, Joan Pujolar, Xavier Fargas, Blanca Palmada

CORRECCIÓ LINGÜÍSTICA: Isabel Roura Teixidor

IMATGE DE LA COBERTA: Estudi Oliver Gràfic

EDITA: Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles
Carrer de Sant Pere, 10 - 17820 Banyoles – Tel. 872 20 26 23
cecbanyoles@cecbanyoles.cat
www.cecbanyoles.cat

SUPPORT: Diputació de Girona
Institut Ramon Muntaner

COL·LABORA: Ajuntament de Banyoles

COMITÈ EDITORIAL: Roser Masgrau (presidenta del CECB), Miquel Boix, Josep Callís,
Pilar Castel, Pere Noguer, Carles Puncernau, Isabel Roura, Elisabet Saus, Xavier Vila
(vocals dels CECB)

MAQUETACIÓ I DISSENY DE LA COBERTA: Estudi Oliver Gràfic
972 58 11 03 - estudi@olivergrafic.com

IMPRESSIÓ: Gràfiques Trema
www.trema.cat

ISBN: 978-84-09-66626-3

DIPÒSIT LEGAL: GI 1631-2024



Índex

Presentació	7
Introducció	9
¿Una sola llengua o moltes llengües?	13
Josep M. Nadal	
Llengua i nació: ¿és encara avui un binomi útil per reforçar el català de cara al futur?	25
Jordi Ginebra	
La percepció de la llengua entre els nous parlants del català	37
Joan Pujolar	
La incorporació i la formació de neologismes terminològics en el català	55
Xavier Fargas	
Bones pràctiques en l'ús emocional de l'accent	65
Blanca Palmada	

Presentació

Us presentem el Quadern número 44. Una publicació que correspon, com és tradició, a les ponències presentades al XXIX Col·loqui de Tardor dut a terme els dies 3, 4 i 5 de novembre de 2023. Aleshores celebràvem que feia trenta anys del primer col·loqui i, curiosament, el tema que es va tractar l'any 1993 va ser la llengua catalana al segle XVIII. I dic curiosament perquè la temàtica del 2023 també es va centrar en la llengua: «El català d'avui: reptes, estratègies, expectatives».

Han passat trenta anys, hem celebrat molts col·loquis de temes molt variats, però aquest últim vam tornar a dedicar-lo al català. La nostra llengua. Alguna cosa no va prou bé, i és significatiu que el primer fos a l'entorn de la llengua i aquest que avui presentem, tres dècades després, també. És cert que els moments tractats en aquests dos col·loquis són diferents, però és que les dificultats i els reptes també ho són.

Al segle XVIII la problemàtica era la situació del català com a llengua de cultura; el català del carrer, el català del poble, era viu i únic. Ara la situació ha canviat: el català ha aconseguit consolidar-se com a llengua de cultura sobretot en el segle XX, malgrat els múltiples embats de tota mena (dictadures, prohibicions...). Tot i això, en els últims anys constatem una certa reculada en els ambients acadèmics, tècnics i empresarials per la força del castellà i sobretot de l'anglès. Però la llengua està perdent el carrer. Hi ha molts elements que han incidit en aquesta situació: una legislació que no considera el català com a llengua obligatòria, l'arribada massiva de gent d'arreu, unes polítiques d'escolarització poc reeixides, poca fe en la pròpia llengua i una gran facilitat per canviar-la, els nous mitjans de comunicació i molts altres factors.

D'aquests factors ens en parlen els ponents d'aquest XXIX Col·loqui de Tardor. I també, i molt important, de la nostra responsabilitat de fer del català una eina de comunicació útil per a tots, nadius i nousvinguts.

És, per tant, un Quadern amb un doble objectiu: donar a conèixer les aportacions dels ponents, als quals aprofito per agrair la seva feina i dedicació, i a la vegada una invitació als lectors a fer una reflexió sobre l'estat de la nostra llengua i actuar en conseqüència i amb responsabilitat. La nostra aportació és fonamental.

Roser Masgrau

Presidenta del Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles

Introducció

La llengua i la literatura catalanes han estat centre d'interès en les propostes sorgides en el si del Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles. Si ens remuntem a l'any 1993, trobem que el primer Col·loqui de Tardor organitzat per l'entitat, en col·laboració amb la Universitat de Girona, va versar sobre la llengua catalana del segle XVIII. Però no podem oblidar el curs d'Història de la Literatura Catalana o el que es va impartir sobre Art i Lletres al segle XX, sense obviar les sortides culturals que ens van acostar al Palafrugell de Josep Pla, l'Escala de Caterina Albert o la Barceloneta de Salvat-Papasseit, per posar-ne alguns exemples.

L'any 2020, Rosa Planella i M. Àngels Juanmiquel, amb la complicitat dels professors Francesc Feliu (UdG) i Gemma Rigau (UAB), van plantejar la possibilitat de dedicar un nou Col·loqui de Tardor a la llengua catalana, atès que ja havien passat molts anys des d'aquella primera aproximació a la nostra llengua. La proposta inicial, de fet, pretenia analitzar els efectes de l'estandardització en el català del segle XXI a partir de diversos eixos (la normativa, els nous parlants, els dialectes, etc.). Aquesta idea va quedar estroncada per motius diversos, el més trasbalsador dels quals va ser la desaparició prematura de Rosa Planella, una de les ànimes del projecte. L'any 2022, però, es va reprendre la proposta tot reconvertint-la: les circumstàncies socials i polítiques que envoltaven el català eren motiu de debat, havien canviat substancialment des d'aquelles primeres lleis de normalització lingüística, i la societat, des de diversos àmbits, se'n feia ressò. El Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles no en podia quedar al marge, i amb la complicitat i la implicació de la Universitat de Girona a través del doctor Francesc Feliu com a codirector, es va posar fil a l'agulla per dedicar el Col·loqui de Tardor del 2023 a la llengua catalana.

Es va partir de la reflexió que els reptes als quals s'enfronta la nostra llengua actualment són considerables —i ben diferents dels de fa quaranta anys o tres segles— i exigeixen respostes (i propostes) adaptades als nostres temps: la convivència amb més de 300 llengües parlades en una Catalunya multilingüe i multicultural; l'encaix en un món globalitzat dominat per les noves tecnologies; la reculada en àmbits en què semblava consolidada, com ara l'escola o els espais de lleure; el seu paper en la construcció de la identitat de tants nous catalans que ja no la tenen com a llengua de transmissió familiar, etc. És evident, doncs, que el context en el qual es van engegar les polítiques de normalització de la llengua, ja fa més de quaranta anys, ha canviat i és hora de començar a valorar-ne els resultats i també alguns efectes col·laterals.

El Col·loqui de Tardor del 2023 es va proposar abordar aquestes qüestions amb alguns especialistes de referència i obrir un debat per ajudar a trobar estratègies per superar els entrebancs actuals i millorar les expectatives de futur de la nostra llengua.

Així doncs, els dies 3, 4 i 5 de novembre van tenir lloc les conferències en dos espais emblemàtics de la ciutat: l'Auditori de l'Ateneu, que va acollir la conferència inaugural i la taula rodona de tancament del Col·loqui, i la sala de conferències del Club Natació Banyoles, on es van dur a terme les ponències del dissabte 4 de novembre.

El 3 de novembre, Pau Vidal va encetar el Col·loqui de Tardor amb la conferència inaugural, titulada «Sortir a empatar (*si alguien no entiende el catalán haremos la conferencia en castellano*)». Amb una barreja d'ironia, empatia i fermesa va exposar la situació actual del català, que va qualificar d'emergència lingüística; en va desgranar les causes (sense defugir aspectes controvertits com l'actitud de submissió lingüística dels mateixos catalans, les onades migratòries que no hem sabut aprofitar per engruixir les files dels catalanoparlants, la pèrdua de camps d'ús de la llengua, la preeminència de l'estàndard...) i, finalment, va proposar l'empoderament com a eina fonamental per revertir la situació: cal que visibilitzem el català i, sobretot, que el fem útil i necessari per viure a la nostra societat fent-lo servir sempre i en tot context.

El gruix de les ponències va desenvolupar-se el dia 4 de novembre. Al matí, vam poder escoltar Josep Maria Nadal, Jordi Ginebra i Joan Pujolar; a la tarda, va ser el torn de Xavier Fargas i Blanca Palmada. La jornada va cloure amb la projecció d'una entrevista a Carme Junyent, traspasada el setembre de 2023. Precisament el CECB hi havia contactat perquè impartís una de les ponències del Col·loqui, però la seva mort prematura ho va impedir.

Josep Maria Nadal va obrir la jornada amb la ponència «¿Una sola llengua o moltes llengües?», en la qual reflexionava sobre la tendència de la humanitat cap a l'ús d'una llengua global i única en un món en què les llengües estan estructurades jeràrquicament en funció del seu poder, de manera que només les grans —que són poques— podran triomfar. Nadal va entrellaçar diverses consideracions que el van portar a remuntar-se als primers *sapiens* per reflexionar sobre una llengua primigènia i comuna per, a continuació, desgranar com s'ha arribat a la diversitat lingüística actual a partir de la dispersió d'aquelles primeres comunitats. En paral·lel, va aprofundir en el concepte de *llengua*, que hauríem d'entendre des de dues vessants: per una banda, com una realitat lingüística natural —el conjunt de llengües-dialecte en la proposta de Nadal— que els parlants aprenen inconscientment i pot ser tan divers com comunitats de parlants hi ha; i, per altra banda, una representació d'aquesta realitat, una abstracció, de la qual només n'hi ha una per a tota la comunitat i que s'aprèn a través de l'estudi. Molts parlants, va afirmar, creuen erròniament que aquesta llengua única és la bona, la que val la pena aprendre, i bandegen allò que han après naturalment (és a dir, la diversitat de llengües-dialecte). Nadal extrapola aquesta idea a la situació de les llengües en els estats nació: de la mateixa manera que la llengua comuna domina les llengües-dialecte, la llengua d'estat domina la llengua de les nacions sotmeses. D'aquí a parlar de monolingüisme i a la imposició d'una llengua per —pretesament— superar les diferències només hi ha un pas. En aquest context, va analitzar el paper del català i la seva pervivència en un futur immediat.

A continuació, Jordi Ginebra va incidir en l'associació entre llengua i nació en la seva conferència «Llengua i nació: ¿és encara avui un binomi útil per reforçar el català de cara al futur?». Va plantejar una visió històrica de l'evolució d'aquests dos conceptes, des de mitjans del segle XIX indissolublement units, i els va confrontar amb visions més actuals, en les quals ja no és tan clar que la nació (i, per extensió, el nacionalisme assimilat a l'independentisme) sigui un vehicle per assolir la normalització i la pervivència de la llengua. De fet, tal com remarca Ginebra: «Les dades no mostren correlació entre l'increment de l'independentisme i l'increment en l'ús de la llengua catalana» i, fins i tot, li ha anat en contra precisament per l'associació, des de certs sectors contraris a la independència de Catalunya, entre llengua i independència. L'autor conclou que caldrà buscar altres mecanismes per normalitzar la llengua; mecanismes motivadors i mobilitzadors, però segurament allunyats de conceptes com nació o independència.

Joan Pujolar va tancar la roda de ponències del matí amb la conferència titulada «La percepció de la llengua entre els nous parlants del català», en la qual no només va abordar el concepte de nou parlant, sinó el que significa ser-ho d'una llengua com la catalana, en l'ús de la qual la mateixa comunitat catalanoparlant no és coherent (perquè no la utilitza per dirigir-se a tothom i en qualsevol context), però, alhora, exigeix que les noves generacions i els nouvinguts la coneguin. Pujolar reflexiona sobre el paper del voluntariat lingüístic per trobar espais de pràctica de la llengua que ell anomena segurs; la necessitat d'entorns de socialització en català que els permetin passar de ser aprenents de català a parlants de la llengua; les actituds dels catalanoparlants, i les polítiques més transversals per ajudar a incrementar, enfortir i normalitzar l'ús del català entre aquests nous parlants.

Després d'una pausa per dinar, es van reprendre les ponències amb la intervenció, en primer lloc, de Xavier Fargas, amb la conferència «La incorporació i la formació de neologismes terminològics en el català». En la seva intervenció va analitzar com la globalització cultural comporta canvis en la manera com s'incorporen noves paraules al català. En aquest sentit, va presentar els recursos més habituals per a la formació i incorporació de neologismes terminològics en el català d'avui (el manlleu, la sintagmació, la derivació, l'habilitació, etc.) amb exemples ben actuals, i també va presentar alguns dels recursos elaborats des del Centre de Terminologia TERMCAT per donar resposta a les necessitats dels parlants d'avui.

Blanca Palmada, amb la conferència «Bones pràctiques en l'ús emocional de l'accent» va tancar el cicle de ponències. Palmada va incidir en un aspecte a vegades oblidat en l'ensenyament i aprenentatge de les llengües, que és l'accent. En la seva intervenció va aportar exemples sobre els efectes que té la varietat d'accents en les relacions que s'estableixen entre els parlants d'una mateixa llengua perquè, tal com va subratllar, som capaços de percebre molta informació del nostre interlocutor només escoltant com parla, detalls que sovint compartim de manera inconscient, la qual cosa, combinada amb el nostre sistema de creences, valors i prejudicis, ens porta a establir diferències relacionals amb els parlants vinculades a la credibilitat del missatge, a la intencionalitat, etc.

Com ja s'ha dit, la jornada va acabar amb un record per a Carme Junyent, que vam poder escoltar en la projecció de l'entrevista que Antoni Bassas li va fer per al diari *Ara* el setembre de l'any 2020. D'aquesta manera el Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles va voler recordar la lingüista, escriptora i estudiosa, que va destacar sempre per la seva lucidesa en la defensa del català i les llengües minoritàries, i retre-li un merescut homenatge.

Com percebreu en llegir les ponències, totes incideixen en un element essencial, que ja va remarcar Pau Vidal en la conferència inaugural i que apareix d'una manera o altra en totes les comunicacions: la importància cabdal de l'actitud dels catalanoparlants en la transmissió de la nostra llengua. Perquè de què serveixen les polítiques de normalització, les campanyes de sensibilització, les lleis... si no van acompanyades d'una actitud proactiva dels mateixos parlants en la difusió, la defensa i l'ús de la llengua del territori?

Tenint en compte el que acabem de dir, també calia plantejar-nos quin objectiu tindria debatre la pervivència de la llengua i analitzar el fenomen des de tantes perspectives si no es donava veu, precisament, a aquells que l'estan aprenent. De què serviria fer una crida a l'ús del català si no s'inclouïa en aquest Col·loqui, també, el punt de vista de persones arribades des de diversos llocs del món, amb llengües maternes a vegades molt diferents del català i amb experiències i expectatives úniques? És per aquest motiu que es va voler tancar el Col·loqui de Tardor del 2023 amb una taula rodona moderada per la periodista i docent Marta Bosch i integrada per banyolins i banyolines d'origens diversos: Miquel Khan, Blanca Andelic, Fatima Barrouhou, Rosario Palomino i Arely Esther Bustillo, que sota el títol «Què passa si ho proves en català?» van reflexionar sobre la seva experiència en l'aprenentatge i l'ús del català en diferents àmbits de la seva vida. Es va parlar de l'oferta formativa per aprendre la llengua, però sobretot del context social on s'utilitza: a l'escola, en la relació amb els fills i amb la comunitat, a la feina, al carrer, en l'oci... Vam constatar que la visió d'aquests nous parlants de català és una mica més optimista que la dels catalans que la tenen com a llengua materna, la qual cosa segurament reforça la idea que no es cansava de repetir Carme Junyent: el que salvarà el català serà el multilingüisme. En la taula rodona va quedar clar que a Banyoles i a la comarca s'estan començant a fer passos en aquest sentit.

Amb aquest Quadern, el Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles vol apropar els continguts de les ponències presentades en el XXIX Col·loqui de Tardor a tota la ciutadania perquè serveixi com a punt de partida per reflexionar sobre la situació de la nostra llengua, però, sobretot, per posar en pràctica les propostes i estratègies que vam debatre en el marc d'aquelles jornades.

Francesc Feliu, Universitat de Girona

Isabel Roura, Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles

¿Una sola llengua o moltes llengües?

Josep M. NADAL

Universitat de Girona

Institut d'Estudis Catalans

Aquesta mena d'afirmacions no solen agradar i, de seguida, són excloses del debat amb l'argument que són massa pessimistes, que no duen enlloc, que desanimen. Llavors, amaguem el cap sota l'ala, i esperem. Com que no crec que amagar el cap sota l'ala dugui enlloc, he preparat aquestes reflexions.

(I) Fa uns dos-cents mil anys va aparèixer l'espècie dels *homo sapiens sapiens*. Eren pocs i tots vivien a la zona del riu Omo, al sud-oest d'Etiòpia, a l'Àfrica Oriental. Deixeu-me assenyalar dues dades. La primera: els especialistes postulen que fa uns 200.000 anys, quan es va produir l'aparició dels homes moderns, n'hi havia entre 10.000 i 30.000, però que fa aproximadament 70.000 anys, durant la catàstrofe del volcà Toba, s'hauria produït un coll d'ampolla i la població s'hauria reduït a entre 1.000 i 10.000 individus. Va ser en aquest moment quan els *sapiens* van començar a parlar com nosaltres.

La segona: fa 12.000 anys, ja en el neolític, aquells 1.000 o 10.000 *sapiens* ja havien passat a un milió i en fa 10.000, a 8 milions. L'any 1, a l'època de l'emperador romà August, ja eren 170 milions. Després, la població va créixer molt a poc a poc i es va arribar a 1.000 milions l'any 1804. A partir d'aquesta època, amb la Revolució Industrial, el creixement es va accelerar extraordinàriament. El dia 22 d'octubre a les 19.57 h, el món tenia 8.068.223.024 habitants. Preciso l'hora perquè el ritme de creixement és de 167.700 individus al dia.¹ Això vol dir que ahir, divendres 3 de novembre, a tres quarts d'una, ja érem 8.070.597.400. Una suma de 2.374.426 persones més que fa dotze dies!

¹ *World Population Prospect: the 2019 Revision*. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division.

Com era aquella llengua que fa uns 70.000 anys els homes *sapiens* van començar a parlar? El tret fonamental d'aquella llengua era que els mots podien, per primera vegada, representar coses allunyades de l'aquí i l'ara de la comunicació. La comunicació ja no es veia reduïda a un assenyalament, «això que hi ha aquí», que sempre remet a un objecte present, perquè quan, a la seva manera és clar, un explorador deia als seus companys: «Darrere la muntanya he vist un mamut mort que podem menjar-nos plegats», ni ell ni els que l'escoltaven veien el mamut perquè, d'una banda, es situava en una època passada en la ment de l'emissor («ABANS he vist un mamut») i, d'altra banda, es situava en una època futura en la ment de l'emissor i en la dels receptors («que DESPRÉS podem menjar-nos plegats»). D'una expressió com «aquesta cosa que hi ha aquí» s'havia passat a un «mamut» absent. El salt cognitiu que representa aquest canvi és extraordinari.

(II) Per tant, és probable que, al començament, tots els homes parlessin la mateixa llengua. I si tenim en compte que la fragmentació lingüística és una conseqüència de l'aïllament i la separació, hauríem d'admetre que fins que el nombre de *sapiens sapiens* no va créixer i no es van veure obligats a separar-se, és probable que només hi hagués hagut una sola llengua.

Una qüestió important: per què, si al començament hi havia una única llengua, avui n'hi ha tantes? Diuen que n'hi ha 6.050. La llengua catalana és entre el 5% de les llengües amb més d'un milió de parlants, que són només 319. Però, és clar, així i tot, és petita si la comparem amb les 8 llengües que tenen més de 100 milions de parlants i que es parlen en molts d'estats.

Que hi hagi tantes llengües sembla contrari a les lleis de l'evolució. Quin ha estat l'avantatge de passar d'una sola llengua a tantes? Això sempre ha desconcertat els homes. George Steiner, a *Después de Babel*,² ho va posar al descobert:

(2)

La imagen que da el hombre trae a la mente la de un animal lingüístico que se complace en la variedad y el desperdicio. En comparación, los tipos de estrellas, planetas y asteroides son unos cuentos. ¿Cómo explicar esta cuadrícula demente hecha de retazos?

(III) Preguntem-nos-ho: com es pot explicar aquesta quadrícula dement feta de retalls? Quins avantatges oferia la diversitat lingüística? Els homes sempre ho han intentat explicar a través d'algun mite. El de la nostra cultura occidental ha estat el mite de la Torre de Babel. Si teniu més de cinquanta anys segurament que encara podreu recordar com ho explica el Gènesi (11-21). Si en teniu menys, és probable que no n'hàgiu ni sentit a parlar. Segons el Gènesi la diversitat lingüística i la dispersió humana són la conseqüència d'un càstig diví, el càstig de Babel. Per això de vegades el desig de fer-se perdonar és allò que explica la dèria humana per la unitat i l'ànsia per recuperar aquella llengua primera comuna, el *labium electum*.

.....

² STEINER, George (1975). *Después de Babel*. México: Fondo de Cultura Económica, p. 75.

¿UNA SOLA LLENGUA O MOLTES LLENGÜES?

(IV) Analitzem què vol dir tot això. Ho començo a fer a través d'un fragment del poema *La fresca teranyina*, de Robert Graves, traduït per Joaquim Mallafré:

(3)

La llengua ens embolcalla com fresca teranyina
recer d'excés de joia, recer d'excés de por;
a la fi, verds de mar, ens morim fredament
en un medi salobre, envoltats de paraules.

Ara bé, si les llengües perden l'autocontrol
i ens desfem del llenguatge i del seu bolcall d'aigua
abans que la mort vingui i no quan la mort ve,
exposats com els nens al sol que ens enlluerna,
exposats a la rosa, al cel fosc i als tambors,
embogirem sens dubte i bojós morirem.³

Necessitem la llengua perquè ens fa de bastida per poder apropiari-nos del món, a la nostra manera particular, és clar, i només així. I com que de mons n'hi ha molts, moltes han de ser, també, les bastides, és a dir, les cultures. Perdre la llengua significa perdre la cultura. I perdre la cultura fa que no tingui sentit tenir una llengua.

(V) Per reflexionar sobre la llengua sempre va bé fer referència a poetes i poesies. Continuo amb el fragment d'un poema de Joan Vinyoli:⁴

(4)

Les eines del treball dormissen a l'entrada
de la masia en ombra, cada dia més
arraconades pel triomf vermell
de les grans màquines ferrisses
que sobre els camps naveguen.
Magall, aixada, càvec,

diuen pel mànec la indefensió
de no poder servir sense la mà d'un home,
però proclamen tostemp,
dessota l'òxid del tall,
l'antiga força de la mà d'un home.

.....

³ GRAVES, Robert. *The Cool Web*. Versió de Joaquim Mallafré dins *Traces*. Tarragona: Universitat Rovira i Virgili.

⁴ VINYOLI, Joan (2015). «Dies al camp», dins *Vent d'aram*. Barcelona: Educaula62, p. 57-58.

El poeta assenyala els canvis que s'han produït en les formes de vida a l'època moderna. Les eines de sempre han estat substituïdes pel «triomf vermell de les grans màquines ferrisses que sobre els camps naveguen», pels tractors, per tant. Joan Vinyoli m'ha fer pensar en Pier Paolo Pasolini que, en un dels *Escrits corsaris*, també va fer servir la substitució de les eines del camp per les màquines modernes per explicar el naixement del món modern: «Els diaris feixistes i les consignes mussolinianes dels grafitis d'ahir, avui ens fan riure, com també ens fa riure, però en aquest cas amb dolor, una arada davant d'un tractor».⁵ L'arada i el tractor, per a Pasolini i per a Vinyoli, ja ho veieu, simbolitzen la fi de la vida tradicional, substituïda per la tecnologia típica de la modernitat.

(VI) Què té a veure tot això, amb les llengües i, sobretot, amb «la» llengua, la que cadascú sent com la seva? Els humans ens agrupem en funció dels espais en què ens relacionem. Podríem dir que aquests espais s'estructuren encaixant-se els uns dintre dels altres, com si fossin una nina russa, seguint una escala que va dels més petits als més grans. Com que cadascun d'aquests espais requereix una llengua-dialecte pròpia, l'estructura escalar dels espais es correlaciona amb una estructura escalar de llengües-dialecte. *Llengua*, aquí, té el sentit més elemental de sistema lingüístic. Jo en aquestes reflexions les he anomenat llengües-dialecte per evitar, només de moment, l'ús dels mots *llengua* i *dialecte* com entitats oposades.

Podríem imaginar-nos una estructura en la qual en els primers esglaons hi ha els espais de relació més petits (la família, els amics íntims, etc.) en els quals s'hi utilitzen les llengües-dialecte també més petites. Aquestes llengües diuen moltes coses dels qui les parlen i, a més, s'aprenen inconscientment. Els lingüistes les han anomenades *idiolectes*. Si anem pujant, en els següents esglaons hi hauria les llengües-dialecte de comunicació locals, que els lingüistes anomenen *dialectes*. Aquestes llengües-dialecte, totes, també formen part de la identitat més íntima. Podríem dir que contenen les paraules primàries, les que s'aprenen en els espais de la vida quotidiana. A l'últim esglaó d'aquesta successió hi hauria un únic espai de relació, en el qual participa tota la comunitat que, de vegades, correlaciona amb una única llengua-dialecte que té, com ja veurem, una naturalesa molt especial.

(5)

Nombre parlants	Nombre de llengües											
Tots	1	(1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10)									LLENGUA	NACIONAL
↑	2	(1, 2, 3, 4)			(5, 6, 7, 8, 9, 10)						DIALECTES	GRANS DIALECTES
	4	(1, 2, 3)		(4, 5)		(6, 7, 8)		(9, 10)		DIALECTES COMARCALS O DE CIUTAT		
	6	(1, 2)	(3)	(4, 5)		(6, 7)	(8)	(9, 10)		DIALECTES DE POBLE		
	Pocs	1	2	3	4	5	6	7	8	9		10

⁵ PASOLINI, Pier Paolo (2016). *Scritti corsari*. Milano: Garzanti, p. 24-25.

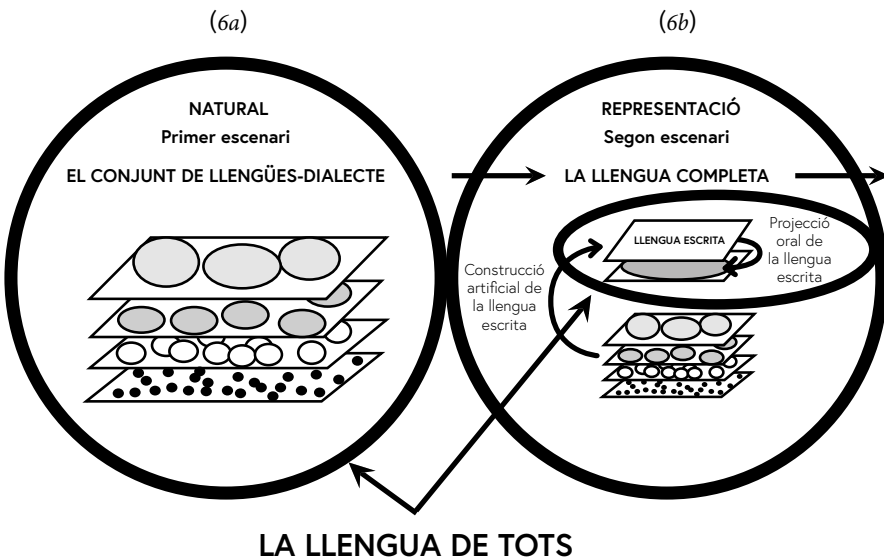
¿UNA SOLA LLENGUA O MOLTES LLENGÜES?

Fixeu-vos que, quan parlem d'una llengua, estem fent una distinció entre una realitat lingüística *natural*, allò que cadascun dels parlants aprèn inconscientment i sense cap esforç, que és el que he anomenat llengües-dialecte, i una *representació* d'aquesta realitat. Són objectes d'un ordre diferent: uns, les llengües-dialecte, que n'hi ha tantes com agrupacions possibles de parlants i que, a més, s'aprenen inconscientment; l'altre, la llengua colectiva, que només n'hi ha una i és secundària i construïda, externa, colectiva i només s'aprèn a través de l'estudi.

Tots entenem què vol dir *primari* i *natural* enfront de *secundari* i *construït*: com ja hem dit, les llengües-dialecte són objectes primaris i la llengua-dialecte comuna és un objecte secundari. Cap de vosaltres no recorda com va aprendre allò que parla habitualment i, per tant, el conjunt de llengües-dialecte que parlem és el producte d'una adquisició inconscient. Però, en canvi, tots recordeu com va aprendre la llengua culta, la llengua escrita i la llengua parlada que se'n deriva. També sabem, per sentit comú, que les llengües-dialecte existeixen abans que «aquesta llengua» perquè aquesta, de fet, es construeix a partir d'aquelles: gairebé sempre a partir d'unes regles proposades per algú a qui se li ha atorgat l'autoritat per fer-ho. Pompeu Fabra i l'Institut d'Estudis Catalans, en el cas del català.

Tot això ja ho sabem, és clar. Però els parlants, pressionats per la ideologia de la llengua única, acaben convençuts que de llengua només n'hi ha una: la llengua de tots, la llengua estàndard, la construïda, la que s'ha d'aprendre amb esforç. La resta només són desviacions posteriors. Per això, de vegades, hi ha parlants que, tot i que parlen bé en la seva llengua, diuen, ben convençuts, que no la saben parlar bé. Aquesta és *la ideologia del monolingüisme*: la llengua que parles no és «la llengua» de veritat, perquè la bona és la dels llibres. Per tant, abandona les llengües-dialecte i passa't a la llengua de veritat.

(VII) Amb aquestes afirmacions, ja es veu que estic descrivint dos escenaris diferents.



En un primer escenari (6a), quan encara no hi ha una llengua escrita, la *llengua de tots*, la que conté totes les llengües-dialecte, només és una abstracció, una mera idea, perquè els únics sistemes realment utilitzables en la comunicació són les llengües-dialecte de cada parlant o grups de parlants. I això no és pas una imaginació. Al món hi ha moltes llengües que només són un conjunt de llengües-dialecte parlats, perquè l'escriptura no és pas una propietat general de totes les llengües. La Viquipèdia en anglès diu que només hi ha 493 llengües amb escriptura, però hi inclou unes quantes llengües extingides, com el gal, el gòtic, el mossàrab i els antecedents d'unes quantes llengües actuals. El lloc web Omniglot n'hi posa moltes més, en total 1.397, que fan servir 300 sistemes d'escriptura diferents. Però en tot cas són moltes menys que les que no s'escriuen.

Tornem al que dèiem. En les llengües sense escriptura, la *llengua de tots*, la que conté totes les llengües-dialecte, només és una abstracció, una mera idea. De la mateixa manera que la gent només pot asseure's en una cadira concreta (aquesta, que és de fusta, té potes amb rodes, té braços i és de color marró; o aquella, que és de ferro, amb potes sense rodes, sense braços i és de color negre; o aquella altra que...) i no pas en el concepte general i abstracte de cadira, els parlants només poden parlar la llengua que toca a cada espai de relació, és a dir, una llengua-dialecte concreta, però no pas «la llengua com a abstracció».

Però en un segon escenari (6b), a partir d'aquesta idea de llengua abstracta, de vegades, s'ha construït artificialment i conscientment una llengua que pretén integrar totes les altres llengües-dialecte: és la llengua escrita. En el procés de creació d'aquesta llengua escrita sempre hi juguen un paper fonamental les normes ortogràfiques i la resta de normes gramaticals que fixen de quina manera un únic text escrit es correspon amb cadascuna de les varietats dialectals o, a l'inrevés, de quina manera diverses expressions orals es corresponen a un mateix text escrit. Aquesta és una dada important: de textos orals que vulguin dir la mateixa cosa, n'hi ha molts, però tots es reflecteixen en un únic text escrit. Per posar un exemple senzill: /kânte/, /kânti/, /kânto/, /kântu/, /kântut/... = *canto*.

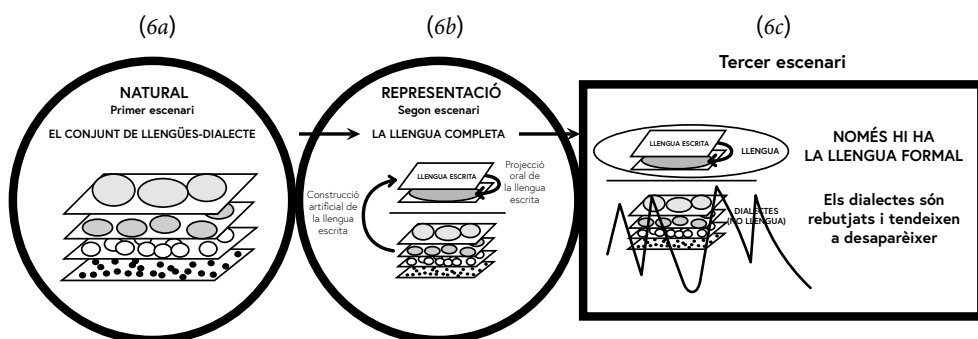
Aquesta llengua construïda no s'aprèn espontàniament pel simple fet de néixer en un entorn determinat, perquè no és la que els pares utilitzen, sinó que només es pot aprendre a través de l'estudi de les normes. Generalment, a l'escola.

A més, i aquesta és una dada fonamental, aquesta llengua sí que pot utilitzar-se per escriure i, si convé, per parlar. Fixeu-vos que el canvi és fonamental: amb la construcció de la llengua escrita, la llengua, d'una mera idea abstracta, ha passat a ser una llengua-dialecte més que ja es pot utilitzar per escriure i per parlar. En aquesta situació, aquesta llengua sempre tendeix a imposar-se per sobre de les altres llengües-dialecte.

(VIII) És en aquest context que les nacions i els estats han tendit a substituir la variació per la uniformitat. En aquest procés es va d'una situació en la qual hi ha llengües-dialecte parlades i una llengua-dialecte escrita i parlada, comuna a tots, (6b), a una de diferent en

¿UNA SOLA LLENGUA O MOLTES LLENGÜES?

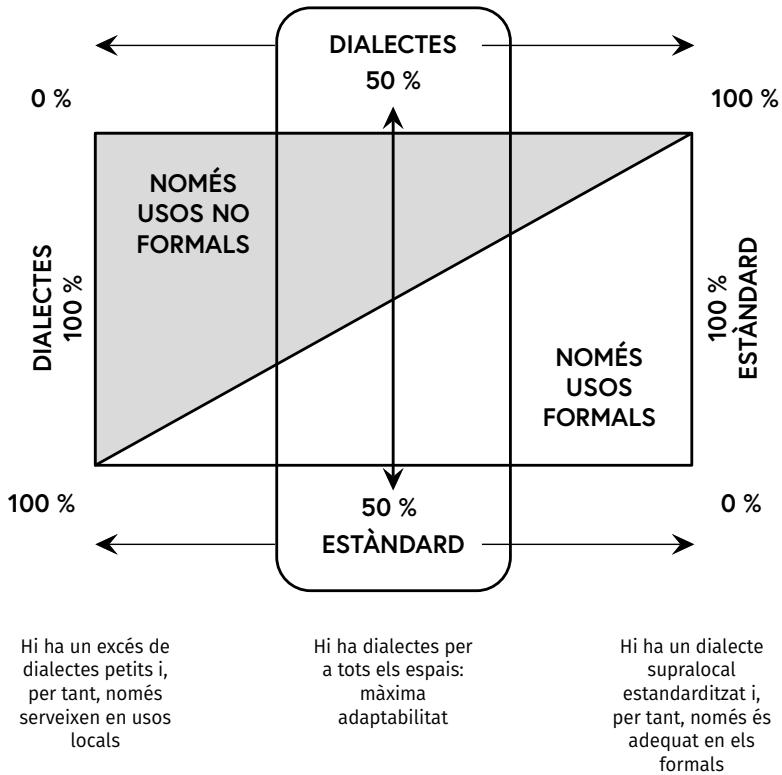
la qual només hi ha la llengua escrita projectada oralment (la llengua formal) (6c). Totes les altres llengües-dialecte passen a formar part del que podríem anomenar el «rebuig dialectal», allò que ja no és llengua. Aquest és el procés que està duent a la desaparició de les varietats dialectals substituïdes per la llengua. I ara, fixeu-vos-hi, ja començo a distingir entre llengua i dialectes.



Estic dient, és clar, que tots els parlants d'una llengua x són, inicialment, plurilingües perquè coneixen unes quantes llengües-dialecte que utilitzen adaptant-se a cada context comunicatiu. Per posar uns exemples, parlen d'una manera a casa i d'una altra amb els pares de l'escola; i encara d'una altra quan van a futbol o quan estan jugant una partida de cartes amb els amics. I, finalment, en molt poques ocasions parlen, o escriuen, en la llengua-dialecte comuna, la construïda: per exemple, quan fan una classe, quan parlen en un judici o quan fan un discurs a la televisió. Només hi ha una excepció a això. La d'aquells que, tenint com a llengua nativa una llengua diferent a x, aprenen aquesta de grans. Aquests normalment aprenen la llengua formal. Però també estic dient que les nacions solen tendir a forçar la substitució d'aquest plurilingüisme intern pel monolingüisme de la llengua nacional. La de l'escola, la més formal.

Deixeu-m'ho dir d'una manera molt ràpida: una llengua necessita, per ser una llengua, una llengua formal. Això és veritat. Però també ho és que necessita tenir variació dialectal si no vol esdevenir una llengua morta (com el llatí). Llengua i dialectes, en aquest sentit, són les dues cares d'una mateixa moneda: la llengua. Aquest quadre (7) intenta de mostrar aquesta idea.

(7)



(IX) En el cas dels estats nació, el camí que duu del plurilingüisme al monolingüisme estatals (de 6a a 6c) és una mica diferent. En aquest cas, el paper de llengües-dialecte el fan les llengües dominades, i el de la llengua estàndard el fa una llengua hegemònica. Sempre és una qüestió de domini: de la llengua comuna sobre les llengües-dialecte i de la llengua d'estat sobre la llengua de les nacions sotmeses. Els estats nació intenten, perquè és allò que els defineix, convertir-se en una nació i, per tant, intenten adquirir totes les característiques que defineixen una nació: una, i només una, llengua comuna també. Aquest procés no s'ha produït amb el mateix ritme a tot arreu. Hi ha estats nacionals, com per exemple França, que pràcticament ja han consolidat un estat nació amb una única llengua, tot i que encara hi queden supervivències de la diversitat inicial. Però hi ha altres estats en els quals el procés ha estat molt menys eficient i avui encara hi ha una diversitat molt viva de llengües nacionals que pugnen per sobreviure i oposar-se a l'equació un estat, una nació, una llengua.

Aquest és el cas de l'Estat espanyol. És cert que la dictadura feixista imposada pels nacionals després de la Guerra Civil va promoure d'una manera explícita la unificació lingüística de l'estat.

¿UNA SOLA LLENGUA O MOLTES LLENGÜES?

Això no ho pot negar ningú. Però també és cert que l'any 1975, quan va morir el dictador Franco i la llengua catalana encara estava sotmesa a moltíssimes prohibicions, als Països Catalans la majoria de la gent encara parlava en català. Però avui les coses són molt diferents. Joan Ramon Resina ho resumia amb aquesta pregunta:

Què vol dir que «entre els joves d'ESO la identitat catalana és absolutament marginal» i que «només la conserva una quarta part dels alumnes i el percentatge minva any rere any»?⁶

Nosaltres hauríem de preguntar-nos per què s'està produint aquest canvi. Però, abans de fer-ho, vull insistir en el fet que hem de ser capaços d'afrontar el problema sense buscar-hi explicacions fàcils. Si avui el català està en una situació difícil, no és només per culpa del feixisme de fa cinquanta anys ni del d'avui. No estic dient, ni molt menys, que aquests factors exògens no hagin estat i encara siguin molt importants. Ho són, i moltíssim. Però sí que afirmo que el problema de veritat, el més important, som nosaltres i la manera com vivim. Espero que sabré explicar-me.

(X) Gairebé un mes abans d'aquell 20 de novembre de l'any d'alegria de 1975, concretament el 21 d'octubre, l'escriptor italià Pier Paolo Pasolini va participar a Lecce, ciutat de la Pulla, en un debat sobre la relació de la llengua i els dialectes a l'escola italiana. En els debats italians *llengua* vol dir italià, i *dialecte* vol dir les llengües no italianes d'Itàlia. Com per exemple el furlà, el piemontès, l'arbëresh o «albanès», el griko, etc. És diferent que aquí, on *llengua* sol referir-se a la llengua escrita i parlada formalment i *dialecte*, a les variacions amb què la gent parla aquesta mateixa llengua en situacions poc formals. Si el debat de Lecce s'hagués produït aquí, hauria anat sobre l'espanyol, la llengua dominant de l'Estat, i les altres llengües nacionals de l'Estat.

En aquest debat Pasolini va posar de manifest que la història de les relacions entre l'italià i els dialectes ha estat condicionada per les noves formes de viure i no pas per les pressions externes. És un text de l'any 1975, és a dir, de fa ja 48 anys!, i diu això:

(8)

Tot el que ha fet el capitalisme fins fa deu anys, és a dir, la centralització clericofeixista, no va fer ni una rascadeta a la diversitat cultural dels italians. Antropològicament, un sicilià era un sicilià, un albanès era un albanès i un friülà era un friülà. Res no els havia transformat.

L'arribada de la cultura de masses, dels *mass media*, de la televisió, del nou tipus d'escola, del nou tipus d'informació i, sobretot, de les noves infraestructures, és a dir, el consumisme, ha produït una aculturació, una centralització, que cap govern que es declarés centralista hauria aconseguit mai. El consumisme, que es declara tolerant, obert a la possibilitat d'una descentralització, és, contràriament, terriblement centralista.⁷

.....

⁶ RESINA, Joan Ramon (29 octubre 2023). *El mínim i el màxim de la moral*. Vilaweb.

⁷ PASOLINI, Pier Paolo (1975). *Volgarèloquio*. Jo cito, traduint els textos al català, a partir de la traducció espanyola de Salvador Cobo, *Vulgar lengua* (2017). Ediciones El Salmón. Aquesta citació és de la p. 71.

Totes les llengües actuals: l'espanyol, l'anglès, l'italià, el suec, el català, el xinès, el khoisan, l'altaic, etc., totes, són un reflex de les formes de vida pròpies que caracteritzen les comunitats nacionals que les parlen. Si per a aquestes comunitats no hi hagués hagut unes formes de vida pròpies, que és una manera de dir «si cadascuna no hagués tingut la seva pròpia cultura», tampoc no hi hauria hagut aquestes llengües.

Ningú no pot negar que aquestes diverses formes de vida, a Europa, han tingut, fins fa ben poc, una base rural. Els seus orígens, reflectits clarament en les llengües-dialecte, són, fonamentalment, pagesos i s'arrelen a unes formes de vida primordials que fins fa ben poc eren el gruix de la nostra cultura. Molts de nosaltres, ja ho sé, hem nascut a ciutat. I potser, també ho sé, ens sentim malament si ens diuen pagesos. Al cap i a la fi, bé que hi ha algú que diu «pagès», de vegades, com un insult. Però ens agradi o no, a les ciutats, fins fa ben poc, el ritme vital el marcava la vida rural: les estacions, les festes, el calendari, el menjar, la manera de vestir, etc., tot en definitiva provenia, i potser encara és així per a una part de la població, del camp.

El lingüista Tullio de Mauro, parlant amb Andrea Camilleri,⁸ l'autor de les novel·les policíiques del comissari Montalbano, ho va assenyalar:

(9)

Cada dialecte es va basar en una trama de cultura material, en una mena d'ordit, que era la cultura dels camps i, com va dir una vegada Sciaccia, també la «dels artesans». Fins i tot aquells que no eren camperols o artesans van viure aquesta cultura. I amb aquest entramat es podien fer els llenços més refinats.

Però De Mauro i Camilleri ja ens adverteixen que les velles formes de vida que justificaven les llengües-dialecte estan desapareixent. I, en conseqüència, ens hem de preguntar si les paraules primordials d'aquelles llengües també han començat a no representar res. Podríem dir, per això, que la llengua de la terra, la llengua d'aquestes paraules que són el producte primer de la nostra cultura, està malalta o, fins i tot, morint-se?

No són pas qüestions menudes i, ens agradi o no, ens les hem de plantejar. Per això aquestes reflexions d'avui tenen un punt d'exercicis espirituals. Dir-ho no em fa pas cap vergonya.

Tornem a Pasolini. Cap al final del debat de 1975 es va plantejar el tema clau. És el mateix que jo estic intentant de discutir aquí. Un professor, Vito Antonio d'Armento, va qüestionar que Pasolini hagués suggerit que la solució a alguns problemes implica mirar enrere per, després, tornar enrere.⁹ Ell, Pasolini, ho negava, però sí que admetia que intentar defensar les formes

⁸ CAMILLERI, Andrea (2013). *La lingua batte dove il dente duole*. Bari: Laterza.

⁹ *Vulgar lengua*, p. 80.

¿UNA SOLA LLENGUA O MOLTES LLENGÜES?

de vida que justifiquen les llengües locals és una feina molt difícil que, en tot cas, no es pot fer des de l'escola perquè:

(10)

Implicar l'alumne en una problemàtica en la qual ell no té cap ganes de participar, perquè a la lluita desesperada d'un grup de professors s'oposa tota una vida, tota una existència, la família, la televisió, l'esport, el motociclisme, l'automobilisme; és molt difícil implicar-lo en aquests problemes, perquè a aquestes altures ell viu existencialment, encara que potser no ho sàpiga, una nova qualitat de vida. No s'hi pot fer gaire res.¹⁰

Pasolini ens hauria de fer pensar. Ja sé que avui no és pas el temps d'anar a la cort de les vaques amb *esclops*, ni el de segar el blat amb una *falç*. És clar que ho sé, tot això. Però les llengües-dialecte primàries són molt més que això. També són *avi, lo riu, carrota, tomata, ansat, plaja, barromera, talaïar*, o paraules com *pi, roure, alzina, xiprer* i tantes més, que reflecteixen unes formes de vida particulars, les nostres, que molesten perquè, en ser part de la diversitat encara vigent, encara no es sotmeten al model consumista basat en la uniformitat. *Avi, o pare, germà, oncle, padri...* o *tomata, ansat, plaja...* són paraules que reflecteixen unes formes de vida associades a la família, a l'entorn, a les festes locals, als menjars locals. I tot això qüestiona obertament la ideologia consumista lligada al món global. Per tant, no estic defensant un retorn a les caveres. Aquesta seria l'acusació fàcil i interessada dels partidaris de la uniformitat. Però sí que estic defensant que hem de ser conscients de la contradicció en què vivim i que hi hem de pensar. No hauríem d'oblidar que les formes de vida tradicionals i la llengua corresponent només les abandonem perquè així convé a la ideologia consumista. No hi ha cap altra raó.

Però tinguem-ho clar. Si acceptem que amb *blat de moro* ja n'hi ha prou perquè *dacsa, panís, blat de les índies, blatindi, milloc o capcir* ja no formen part, ni ho volem, de la nostra vida, és a dir, si acceptem que la riquesa interna de les llengües pot desaparèixer, ¿per què no hauríem d'acceptar, seguint la mateixa lògica, que la uniformització mundial que comporta la ideologia del consumisme no hauria de fer desaparèixer, també, les llengües petites i mitjanes, la catalana per exemple, engolides per alguna llengua més *urbana*, més *moderna*, més *global* com l'anglès o l'espanyol? Si acceptem aquesta nova manera de viure sense ni pensar què implica, el món, altra vegada, tindrà només una llengua. O molt poques. Segons un informe de les Nacions Unides, un 1% de les llengües que hi ha al món són utilitzades en la comunicació pel 99% de la població. Això vol dir que, en la cursa cap a una llengua única, el 99% de les llengües (les llengües de l'1% de la població mundial) no hi tindran res a dir. És una cursa entre molt poques llengües. Les altres, en aquest moment a un ritme de dues cada mes, aniran desapareixent.

.....

¹⁰ *Vulgar lengua*, p. 90-91.

Una llengua com la catalana comporta sacrificis. S'ha de pagar un preu. Potser el preu és renunciar a determinades pràctiques consumistes uniformadores, com les que hi ha a sota del Black Friday, del Halloween, de les xarxes, dels tiktoks, dels algoritmes, del mòbil, etc. Ho sento molt: les coses sempre són costoses i anar contra la ideologia del mercat global, que tants capricis ens permet de satisfer, encara ho és més. Potser, fins i tot, és impossible.

Però si no estem disposats a pagar aquest preu, podem amagar el cap sota l'ala i esperar. Serà una manera estúpida de canviar les llengües que parlem pels capricis del consum i la llengua que l'acompanya. Ens agradi o no, l'acceptació a cegues de la ideologia consumista comporta posar en risc, primer de tot, la diversitat interna d'una llengua i, després, la mateixa diversitat de llengües. Les coses són com són, encara que ens molestin. Les llengües no en tenen cap culpa. El problema és aquesta ideologia narcisista i hedonista del consum que tots hem abraçat a cegues. Aquesta ideologia que imposa el present per sobre de la història i l'individu per sobre de la col·lectivitat. Aquest és el vertader problema. I només nosaltres podem resoldre'l.

Podem resoldre'l, sí, però no tenim pas massa temps per fer-ho perquè avui a les escoles, com ens explica Resina, la llengua catalana «només la conserva una quarta part dels alumnes i el percentatge minva any rere any» i això vol dir, ens agradi o no, que els catalans ens extingim.

Moltes gràcies!

El català d'avui: reptes, estratègies, expectatives

Feliu, F.; Roura, I. (ed.)

Banyoles, CECB, 2024, pàgines 25-36 (Quaderns; 44)

Llengua i nació: ¿és encara avui un binomi útil per reforçar el català de cara al futur?

Jordí GINEBRA

Universitat Rovira i Virgili

Introducció (1): la història

Des de la segona meitat del segle XIX, l'esforç col·lectiu per aconseguir que la llengua catalana sigui l'idioma principal de la vida institucional i de la vida social interna de la nostra comunitat ha anat unit a la lluita a favor del reconeixement de la personalitat nacional del poble català. Llengua i nació han estat dos conceptes indissociables. En l'època de la Renaixença, Marià Aguiló va escriure els famosos versos que, encara que no són, des del punt de vista literari, els millors que van sortir de la seva ploma, sintetitzen de manera rodona la relació (Aguiló, 1975):

Cap nació pot dir-se pobra
si per les lletres reneix.
Poble que sa llengua cobra
se recobra a si mateix.

Després Joan Maragall va formular, en una carta del 1907 a Pere Coromines, la famosa síntesi: «La nació és la llengua». I els teòrics més rellevants en la cristallització ideològica del nacionalisme català, tant des de la dreta política (Enric Prat de la Riba) com des de l'esquerra (Antoni Rovira i Virgili), van insistir en la idea del vincle entre llengua i nació. Així, Prat de la Riba va afirmar que «la llengua és la manifestació més perfecta de l'esperit nacional i l'instrument més poderós de la nacionalització» (Prat de la Riba, 1907). I Rovira i Virgili feia declaracions en la mateixa línia: «De tots els elements que formen la nacionalitat, la llengua és el més potent, el més influent, el més decisiu» (Rovira i Virgili, 1932). El lligam entre llengua i nació ha continuat formant part del pensament polític català fins als nostres dies. A l'inici de la dècada dels vuitanta, l'òrgan periodístic d'Esquerra Republicana de Catalunya, *La Humanitat*, oferia als lectors un article amb un títol que reprenia la idea: «La llengua, fonament de la nostra identitat nacional» (Oliveras, 1980). I Jordi Pujol va fer famosa, en la dècada dels noranta, l'afirmació que «la llengua és el nervi de la nostra nació».¹ Un llibre ben recent, del 2023, continua recollint la idea: «hem bastit la nostra identitat amb la llengua com a columna vertebral de la nació» (Borrell Carrera, 2023).

Associar llengua i nació significava, d'una banda, que el fet de tenir una llengua pròpia donava legitimitat a l'aspiració que Catalunya fos reconeguda com a nació i, per tant, donava legitimitat a la demanda d'autogovern. I, de l'altra, que aquest autogovern de Catalunya tenia entre els objectius principals promoure el català i implantar-lo com l'idioma principal d'ús públic. El raonament, de manera simplificada, pot expressar-se de la manera següent:

1. Tenim una llengua pròpia diferent de qualsevol altra, que és el català.
2. Això vol dir que som una nació.
3. Si som una nació, hem de tenir autogovern.

Es tracta d'un plantejament que no va ser específic de Catalunya, sinó prou general a Europa. És el que alguns autors han anomenat *nacionalisme romàntic*, perquè és un plantejament que va néixer a l'època del Romanticisme. De fet, aquest nacionalisme de base lingüística originat al segle XIX té molt a veure amb la configuració actual del mapa polític europeu (i dels estats nació actuals). És un nacionalisme arrelat en el plantejament que hi ha un grup ètnic o cultural homogeni que comparteix una llengua, una història i un territori. Aquesta forma de nacionalisme va tenir un paper important en la configuració del panorama polític dels segles XIX i XX, i va provocar la creació d'estats i la ruptura d'imperis. Alemanya, Itàlia, Noruega i tants altres estats d'avui es van crear fonamentant-se en bona part en aquesta idea. Però igualment els estats més «vells» —Espanya, França, Portugal, etc.— també es van consolidar políticament

.....

¹ Pujol (1995: 5). El 2012 ho recordava: «Jo havia dit molts cops, i ho continuo dient, que la llengua és el nervi de la nació» (Pujol, 2012).

i culturalment recurrent al mateix plantejament, que pot formular-se amb aquest binomi: «una llengua, una nació». Un binomi reversible: «una nació, una llengua».²

El nacionalisme català, doncs, es va originar com a conseqüència d'aquest nacionalisme que va recórrer Europa: un nacionalisme de base lingüística. I la reivindicació de la llengua s'ha fonamentat en la idea nacional. És aquesta concepció de la realitat política i social el que va impulsar la lluita per obtenir la Mancomunitat de Catalunya el 1914, l'Estatut d'Autonomia del 1932 i l'Estatut d'Autonomia del 1979, i el que en tots aquests casos va col·locar la llengua catalana com un dels elements més importants que calia recuperar i protegir per mitjà d'aquests instruments polítics.³

Introducció (2): aclariments conceptuals i terminològics

Abans de continuar convé fer algun aclariment terminològic. Com que aquesta exposició no vol ser un treball pròpiament acadèmic i, a més, no pot ser excessivament extensa, indicaré quin és el sentit concret que donaré als termes concrets que faré servir. En primer lloc, parlaré de *normalització* per designar el procés de convertir un idioma en la llengua principal de la vida institucional i de la vida social interna d'una comunitat. En segon lloc, parlaré de *nacionalisme* per designar la voluntat d'una comunitat de ser reconeguda com a nació i la voluntat d'aquesta comunitat que aquest reconeixement es concreti en alguna forma d'autogovern. (La paraula *nacionalisme* és, com se sap, una paraula polisèmica i que sovint genera polèmica, i per això específicament l'ús concret que t'he en el meu text.)

En tercer lloc, distingiré entre *nacionalisme* i *independentisme*. El nacionalisme no és necessàriament independentista (no em refereixo només al nacionalisme català). De fet, el nacionalisme català majoritari, en termes històrics fins fa ben poc, no ha estat independentista. Això vol dir que el nacionalisme català majoritari aspirava que el poble català fos reconegut com a nació, que aquest reconeixement es traduís en alguna forma d'autogovern, i que confiava que aquesta situació (de reconeixement nacional i d'autogovern) seria suficient per obtenir la normalització de la llengua. Aquest ha estat de fet el plantejament dels grans teòrics històrics del nacionalisme català, com Valentí Almirall, Enric Prat de la Riba, Antoni Rovira i Virgili i tants d'altres.

.....

² Sobre el binomi històric llengua-nació i el naixement i progrés del nacionalisme de base lingüística, poden consultar-se, entre molts d'altres, estudis com els de Caussat, Adamski i Crépon (1996), Baggioni (1997), Barbour i Carmichael (2000) i Lange, Schaefer i Wolf (2010). També la completíssima *Encyclopedia of Romantic Nationalism in Europe*, dirigida per Joep Leerssen (Leerssen, 2018). L'expressió *nacionalisme romàntic* de vegades s'utilitza com a etiqueta negativa per desacreditar i invalidar els moviments nacionalistes que no tenen com a objectiu reforçar els estats nació existents. És una qüestió que no tractaré directament en aquestes pàgines.

³ També cal tenir en compte, encara que no és el tema d'aquesta exposició, que no tots els processos d'emancipació nacional o de creació d'estats nacionals dels segles XIX i XX es van basar en la primacia del factor idiomàtic. No tots els nacionalismes han estat nacionalismes de base lingüística. Tampoc no tractaré aquest punt.

L'independentisme, d'altra banda, és una concreció del nacionalisme. Per a uns, la més radical; per a d'altres, simplement, la més coherent. Hem de tenir en compte, en qualsevol cas, de cara al tema d'aquesta intervenció, que el nacionalisme no independentista (el que predomina a Catalunya des del segle XIX fins a començaments del segle XXI) es plantejava com a possible arribar a la normalització del català sense haver d'arribar a l'independentisme. Aquest és un plantejament que avui pot semblar desencertat o ingenu (punt que no tractaré aquí). Sigui com sigui, el que sí que vull subratllar és que era el plantejament majoritari, i que l'hem de considerar sincer i honest.⁴

Els anys previs a la situació actual

En els darrers quaranta anys s'han produït, en relació amb el que havia estat el projecte general dels catalans al voltant de la llengua i la nació (el projecte que s'havia iniciat al segle XIX), dos canvis importants, que anomenaré *radicalització de posicions*, d'una banda, i *escisió de plantejaments*, de l'altra.

Em referiré, en primer lloc, a la radicalització de posicions (en el benentès que uso el mot *radicalització* sense donar-li cap connotació negativa). L'any 1979 es va publicar el text conegut com a «manifest d'*Els Marges*», un escrit que tenia com a títol «Una nació sense estat, un poble sense llengua». La idea que hi havia rere aquest manifest era clara. Explicat amb els termes que he utilitzat fins ara, els autors sostenien que, amb el nou règim democràtic, després del franquisme, la concreció política i jurídica que es perfilava per atendre les demandes del nacionalisme no serviria per aconseguir la normalització de la llengua catalana, sinó més aviat per residualitzar-la definitivament. I, encara que no ho afirmaven explícitament, de fet suggerien que, sense la consecució d'un estat propi —sense un nacionalisme independentista, doncs—, no es podia assegurar la pervivència plena del català.

El «manifest d'*Els Marges*» va provocar un daltabaix en l'opinió pública catalana i, encara que després d'aquest daltabaix no hi va haver cap reacció pràctica immediata per part de la classe política catalana, sí que va instal·lar en l'horitzó discursiu dels nuclis més actius del nacionalisme la idea que la normalització de la llengua potser sí que requeria un canvi de plantejament. Sí que requeria que el nacionalisme es convertís, doncs, en nacionalisme independentista. Aquesta idea no va ser assumida de manera general pel nacionalisme català, però ja no va desaparèixer de l'escenari social i polític.

En segon lloc, em referiré a l'*escisió de plantejaments*. Des de fa un cert temps, certs corrents altament influents de pensament polític i social sostenen que fonamentar, al segle XXI, la

.....

⁴ O, potser, sobretot, possibilista. El professor Francesc Feliu m'assenyala que, en rigor, per la pròpia naturalesa del fenomen, el nacionalisme sempre està orientat a l'obtenció d'un estat —sempre és independentista, doncs—, i que el nacionalisme no independentista és també sempre el resultat de les limitacions de la conjuntura històrica. No el contradiré. L'únic que m'interessa destacar és que, de fet, encara que sigui per les limitacions de la conjuntura històrica, el nacionalisme català majoritari no havia estat tradicionalment independentista.

condició nacional d'un poble en la llengua respon a una visió antiquada i obsoleta de la realitat social. I la idea afecta l'altra cara de la moneda: exigir la condició nacional d'un poble per impulsar la normalització de la llengua d'aquest poble és una estratègia que ja no té validesa. Per a aquest corrent de pensament (que no és específicament català), la necessitat de superar la discriminació lingüística i d'articular propostes de política lingüística respectuoses amb els parlants de llengües minoritzades no ha de conduir a copiar els mecanismes que han portat a la repressió lingüística: els mecanismes de l'estat nació. I això perquè l'associació entre llengua i nació, una de les divises del nacionalisme contemporani, és una associació que ha conduït, precisament, a la residualització de molts idiomes. I perquè avui, a l'inici del segle XXI, el concepte mateix d'estat nació és un concepte caduc (Bauman, 2001; Lucas, 2003; Nadal, 2007).

En l'àmbit català, aquest plantejament, el de dissociar la normalització del nacionalisme (i, en concret, de la via independentista que, com he dit, havia començat a ser presa en consideració) va aparèixer per primera vegada, almenys d'una manera consistent i raonada, l'any 2001, en un llibre que s'anomenava, precisament, *La hipòtesi de la independència*. L'autor, el professor Branchadell, justificava l'assaig en termes d'un dilema teòric: «triar entre una Catalunya plenament sobirana on el català no fos la llengua normal i una Catalunya definitivament "sotmesa" on tingués assegurada aquesta condició» (Branchadell, 2001: 11). Per a Branchadell, la solució més favorable per a la normalització de la llengua catalana era la renúncia a l'independentisme i, lògicament, al nacionalisme.

El que interessa destacar ara del llibre *La hipòtesi de la independència* és que s'hi defensava i s'assumia que el nacionalisme ja no és el camí fructífer per aconseguir la normalització de la llengua i que tampoc no ho és, lògicament, la concreció independentista del nacionalisme. El mateix autor, uns anys després, el 2010, a propòsit del traspàs del lingüista Joan Solà, escrivia aquestes paraules [la cursiva és meua] (Branchadell, 2010):

En 1990 Solà ya decía en el *Diari de Barcelona* que la primera cosa que había que hacer en pro de la lengua era «aspirar de debò a tenir més poder: a ser sobirans de nosaltres mateixos». En 2010, ese soberanismo ambiguo se había radicalizado y para Solà la independencia de Cataluña se había convertido en una condición sine qua non para la salvación del catalán. Pero [...] lo más destacable de la última visión solaniana es su adscripción a un *romanticismo lingüístico caduco*. Decir que la lengua catalana y el pueblo de Cataluña son la misma cosa podía tener una base sociológica en 1910, pero ahora, cuando poco más de un tercio de la población catalana es catalanohablante habitual, no parece muy fundamentado. Si para Solà la salvación del catalán estaba en un horizonte de monolingüismo social recuperable gracias a la independencia política, la realidad parece indicar que la salvación del catalán se situará más bien en el marco de un plurilingüismo ordenado y dentro de una Cataluña que no dejará de ser como es (es decir, diversa) sea cual sea su estatus político futuro.

Al final del període que tinc en compte en aquest apartat (el període que va del 1979 a la primera dècada del segle XXI), es podria considerar que, al si de la societat catalana, havia agafat més força el canvi que tenia a veure amb la *radicalització de posicions* que no pas el que

tenia a veure amb l'*escisió de plantejaments*. Dit d'una manera potser més clara: s'havia imposat la idea que calia caminar cap a la independència política, cap a la consecució d'un estat propi. I la idea que es podia aspirar a la normalització de la llengua fora del marc del nacionalisme independentista no havia cristallitzat de manera significativa.⁵

La situació actual

El moviment de reivindicació del reconeixement de Catalunya com a nació dels últims deu anys s'ha materialitzat en la demanda formal d'independència política. És el que s'ha conegut com «el procés» (a partir d'ara, el Procés). Des del punt de vista lògic, i en sintonia amb tot el que s'ha anat explicant fins ara, sembla que hauria d'haver passat el següent: si el nacionalisme legitima la normalització, i si el nacionalisme independentista és la forma més exigent de nacionalisme, el nacionalisme independentista hauria d'haver promogut amb la màxima intensitat i amb la màxima energia la normalització.

¿Què és el que ha passat? ¿Quina ha estat la relació del nacionalisme independentista, que ha estat el nacionalisme majoritari en els darrers deu anys, amb la llengua catalana? ¿Quin ha estat l'impacte de l'explosió del nacionalisme independentista en la normalització del català? De manera molt sintètica, els fets han estat els següents.

En primer lloc, les dades sociolingüístiques dels darrers deu anys no mostren una tendència al canvi positiu (deu anys ja és un període amb valor en els estudis de canvi social). Les dades no mostren correlació entre l'increment de l'independentisme i l'increment en l'ús de la llengua catalana. La situació, més aviat, ha agafat la direcció contrària. No es parla més el català avui que fa deu anys. No hi ha una proporció de catalanoparlants més alta avui que fa deu anys. Els joves no parlen més català avui que fa deu anys.⁶

En segon lloc, el discurs predominant dins de l'independentisme s'ha desvinculat en bona part del binomi llengua-nació (potser com a conseqüència del que indicava en la nota 5). En una tesi doctoral recent llegida a la Universitat de Barcelona, que té com a títol «El debat sobre

.....

⁵ Encara que no és el tema d'aquesta exposició, convé fer notar que, de tota manera, la proposta favorable a abandonar el plantejament independentista potser va resultar, en cert sentit, més influent en certs aspectes del que pot semblar. Aquesta proposta va acompanyada d'una posició antinacionalista, perquè té la percepció, com hem vist, que el nacionalisme és un corrent polític i ideològic obsolet. Precisament, aquesta idea (el nacionalisme és obsolet i, en definitiva, negatiu) sí que ha penetrat en les posicions independentistes, que sovint —o, almenys, en certs casos— s'han sentit incòmodes a l'hora de parlar de nació, i per això han explicitat formulacions que pretenien abandonar el «llast» del nacionalisme. És això el que ha fet néixer les autoqualificacions del tipus «independentista no nacionalista», i el que ha conduït una part dels líders i prescriptors independentistes a parlar de l'independentisme com d'un moviment centrat en la construcció d'un nou estat per viure millor, deixant al marge referències a la història, la cultura i la identitat.

⁶ Les dades són públiques i conegudes, i poden consultar-se al web de la Secretaria de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya, que conté la informació de l'Enquesta d'Usos Lingüístics a la Població del 2018. També poden consultar-se en línia els resultats de l'Enquesta a la Joventut de Catalunya 2022, promoguda igualment per la Generalitat de Catalunya, i altres estudis oficials, com els que realitza el Departament d'Educació.

l'oficialitat lingüística d'una Catalunya independent (2012-2018): història, actors i propostes», la filòloga Montserrat Sendra conclou, després d'una anàlisi feta a partir d'una base de dades creada *ad hoc* que recull prop de 1.500 referències del període 2012-2018 —i combinant metodològicament tècniques quantitatives (amb recomptes dels tipus de textos, dels actors i dels mitjans que hi han participat) amb tècniques qualitatives (anàlisi dels arguments, de les línies d'opinió i de les discussions)—, que hi ha hagut un canvi de paradigma discursiu. L'autora es refereix, així, al «canvi de paradigma que ha sofert l'independentisme en les últimes dècades i que ha fet que el tema lingüístic no fos una de les reivindicacions de l'independentisme actual» (Sendra, 2022).

I, en tercer lloc, hi ha símptomes que fan pensar que la implantació del nacionalisme independentista ha perjudicat poc o molt l'ús de la llengua. Així, ha emergit, en certs sectors adversos o indiferents a la independència, la percepció que parlar en català va associat a l'opció independentista: el rebuig de la independència, llavors, ha implicat el rebuig del català. No em proposo ara examinar quines són les causes que les coses hagin anat així, ni pretenc afirmar que havien d'haver anat necessàriament d'aquesta manera. Però sembla que hi han anat. En un estudi recent de sociolingüística basat en entrevistes (que no tracta directament la qüestió), llegim el següent: «segons la Piera, si dius una paraula en català ets titllat d'independentista (referint-se a alguns dels seus alumnes que es neguen a parlar català per una qüestió ideològica)» (Torrens, 2020: 129). L'escriptora Helena Borrell Carreras, en una entrevista recent, manifesta aquesta percepció [cursiva meva]: «Esborrar l'estigmatització [que parlar en català produeix significats] és molt difícil. Tant de bo no t'haguessis de justificar per fer coses en català, però el Procés no ha fet més que exagerar-ho» (Serra, 2023: 39).⁷ Jordi Bianciotto, en un article també recent, escriu aquestes paraules: «Potser és l'hora d'admetre que la llengua va ser una víctima col·lateral del Procés: matèria hipersensible i potencial font de conflictes fins i tot dins de les mateixes files independentistes. Els dos grans partits van optar ben aviat per anunciar que en una República catalana ningú no perdria drets i que el castellà hi seria reconegut com a llengua oficial» (Bianciotto, 2023). I, en un estudi sociolingüístic d'un centre d'educació infantil i primària, llegim el següent: «escolars del grup A (alumnes bilingües familiars catalanoparlants i castellanoparlants) van declarar que un dels motius pels quals no solien triar la llengua catalana en les interaccions amb altres alumnes era perquè eren discriminats lingüísticament. És a dir, segons els escolars, quan parlaven en català eren objecte de burla i rebuig». En nota, l'autor afegeix: «Aquest comportament de rebuig i discriminació lingüístics és exemplificat a partir de citacions textuals que, segons escolars del grup A, altres alumnes els deien: "Catalans de merda" i "Puigdemont a prisió"» (Bofarull, 2018: 58).

Sembla, doncs, que el creixement social de l'opció independentista a Catalunya durant els últims deu anys, en el terreny de la llengua, ha implicat el següent: 1) No ha augmentat l'ús de la llengua catalana. 2) No ha augmentat la demanda de promoció de la llengua catalana

.....

⁷ Hi ha més mostres de la percepció dels efectes negatius del Procés des del punt de vista lingüístic a Borrell Carreras (2023: 71-79).

—almenys, com a part del discurs independentista. 3) Ha augmentat en el rebuig de la llengua catalana per part d'alguns sectors socials.

(Naturalment, no voldria que el lector pensés que amb aquests paràgrafs vull desprestigiar o deslegitimar l'independentisme com a opció política. Aquesta exposició té com a finalitat indagar si avui el vincle conceptual entre llengua i nació és un recurs útil per a la normalització del català. No pretén valorar si la independència de Catalunya és o no un objectiu desitjable. En qualsevol cas, els fets són com són, i s'han d'analitzar serenament si es vol construir una alternativa política de futur que sigui consistent.)

¿Què cal fer? Conclusions

El nacionalisme independentista no ha afavorit la promoció del català. Però l'alternativa, dins el nacionalisme, que seria el nacionalisme no independentista, avui no sembla viable. Aquest nacionalisme —el nacionalisme no independentista— era una opció abans del Procés. Havia estat operatiu, havia tingut prestigi i havia predominat en la societat catalana durant 150 anys. Però avui ha quedat superat i desacreditat. Ja no és creïble que avui una persona, un grup o una institució es proclamï nacionalista no independentista.

¿Convé desvincular el català, doncs, de la idea de nació? La conclusió és que avui la vinculació entre la llengua catalana i la idea de nació no acaba de fer progressar l'ús del català. Potser no es tracta de deslligar el català de la idea de nació, sinó de trobar altres elements en els quals podria fonamentar-se la normalització, altres elements que la puguin legitimar. De trobar mecanismes conceptuals eficaços. Mecanismes que generin consens i adhesió i que tinguin capacitat de dinamitzar i transformar la situació.⁸

Trobar un fonament de la normalització que no sigui la condició nacional del poble català no és una tasca fàcil, perquè, com hem vist, l'esforç per convertir la llengua catalana en l'idioma principal de la vida institucional i de la vida social interna de la nostra comunitat ha anat unit a la lluita a favor del reconeixement de la nostra personalitat nacional durant 150 anys. Però potser tampoc no és una tasca impossible. De fet, no descobreixo res si dic que ja s'han formulat propostes en aquesta línia. Sense pretendre ser exhaustiu, se'n poden esmentar unes quantes (però, per problemes d'extensió, no en puc desenvolupar ara el contingut):

- La preservació del capital cultural col·lectiu (patrimoni immaterial) que cada llengua acumula històricament (Nadal, 2012: 39-40).

.....

⁸ Com he dit abans en relació amb la independència, no pretenc tampoc posicionar-me contra la idea de la condició nacional del poble català. Simplement, em plantejo si hi ha altres vies, més eficients, per legitimar la normalització de la llengua. De fet, en el moment que tanco la redacció d'aquest article (desembre de 2023), percebo, en l'opinió pública catalana dels darrers mesos, que, curiosament, es torna a parlar de nació catalana, al marge del Procés. En tot cas és molt aviat encara per valorar si aquest aparent retorn cristal·litzarà, i quins efectes tindrà.

LLENGUA I NACIÓ: ¿ÉS ENCARA AVUI UN BINOMI ÚTIL PER REFORÇAR EL CATALÀ DE CARA AL FUTUR?

- La defensa de la complexitat singular de les llengües: les llengües presenten complexitats que no retrobem en altres idiomes (Trudgill, 2012).
- El context de l'ètica de la sostenibilitat lingüística i de la mobilització per preservar la diversitat a escala planetària (Junyent, 1998; Bastardas, 2007; Boix-Fuster, 2008; Comellas, 2008).
- Els drets de les minories (Branchadell, 2001).
- Una determinada lectura dels fonaments de la societat liberal (Branchadell, 1997; Branchadell, 2005; Robichaud, 2011).
- El desenvolupament de les nocions d'ètica política (Riera, 2008) o de justícia lingüística (Riera, 2017).

De cara a perfilar un discurs eficaç a favor de la normalització, de tota manera, aquestes propostes haurien de poder-se traduir en formulacions clares, sense regust acadèmic, amb valor mobilitzador. Com, de fet, passava amb el nacionalisme de base lingüística (recordem el raonament, breu i clar: si tenim una llengua, som una nació; si som una nació, tenim dret a autogovern; si tenim autogovern, podem normalitzar la llengua).

Per acabar, i tenint en compte que aquestes jornades també s'han organitzat amb la idea d'homenatjar la memòria de Carme Junyent, suggereixo que, precisament, recórrer al treball de l'estimada professora podria ajudar força a concretar el discurs alternatiu que caldria buscar. Fixem-nos, per exemple, en un dels seus llibres més antics, *Contra la planificació: una proposta ecolingüística*, del 1998. Junyent hi esbossa una proposta d'actuació favorable a la normalització sense referir-se ni una sola vegada al concepte de nació. No reproduiré ara els seus raonaments, però sí que indicaré que Junyent parteix de la idea que la diversitat lingüística és necessària per a la humanitat, i que, des del punt de vista social, la diversitat es fonamenta en la igualtat de les persones, dels pobles i de les llengües. Normalitzar una llengua esdevé llavors una exigència de la justícia i la solidaritat. I normalitzar una llengua no és només despenalitzar-ne l'ús individual, sinó construir un entorn en el qual pugui desenvolupar-se, perquè no hi ha llengua sense escenari.

Certament, es pot pensar que les categories que posa en joc Junyent, encara que són teòricament atractives, resultarà complicat que tinguin efectes pràctics perquè es mouen en l'esfera dels raonaments més aviat purs. I que en relació amb les batalles i debats de la vida diària dels catalans mostren una coloració més aviat naïf i ingènua. No és gens clar, efectivament, que la societat catalana assumeixi de manera general i amb convicció que aquests fonaments poden justificar la normalització de la llengua. Sigui com sigui, sembla que no hi ha ara mateix cap altre camí. Hem de tenir en compte, a més, que els valors de les societats canvien. Certs discursos públics avui normatius sobre el paper de la dona en el món, sobre l'escalfament global del planeta i sobre molts altres temes —alimentació, relació entre pares i fills, relacions sexuals— tenen poc a veure amb els discursos hegemònics de fa trenta o quaranta anys.

Si volem reforçar el català de cara al futur, si volem aconseguir que la llengua catalana sigui l'idioma principal de la vida institucional i de la vida social interna de la nostra comunitat, l'esforç col·lectiu ha de continuar viu. Si el nacionalisme i l'independentisme no resulten fonaments eficaços d'aquest esforç, caldrà buscar-ne d'altres.

LLENGUA I NACIÓ: ¿ÉS ENCARA AVUI UN BINOMI ÚTIL PER REFORÇAR EL CATALÀ DE CARA AL FUTUR?

BIBLIOGRAFIA

- AGUILÓ, Marià (1975). *Antologia poètica*, tria i pròleg de Josep M. Llopart. Palma: Editorial Moll.
- ARGENTE, Joan A., i altres (1979). «Una nació sense estat, un poble sense llengua». *Els Marges*, núm. 15 (1979), p. 3-13.
- BAGGIONI, Daniel (1997). *Langues et nations en Europe*. París: Payot.
- BARBOUR, Stephen; CARMICHAEL, Cathie (eds.) (2000). *Language and Nationalism in Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- BASTARDAS, Albert (2007). *Les polítiques de la llengua i la identitat a l'era «glocal»*. Barcelona: Institut d'Estudis Autònoms.
- BAUMAN, Zygmunt (2001). *Globalització. Les conseqüències humanes*. Barcelona: Edicions de la Universitat Oberta de Catalunya / Enciclopèdia Catalana.
- BIANCOTTO, Jordi (2023). «Exercir la catalanitat: entre l'anomalia i la militància». *Serra d'Or*, núm. 766 (octubre 2023), p. 24-25.
- BOFARULL, Marc de (2018). *Estudi sociolingüístic de la situació de la llengua catalana al CEIP Mare de Déu dels Àngels de Tarragona*. [Treball de fi de grau presentat a la Universitat Rovira i Virgili.]
- BOIX-FUSTER, Emili (2008). «Pròleg» a Emili Boix-Fuster (coord.), *Els futurs del català. Un estat de la qüestió i una qüestió d'estat*. Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, p. 7-9.
- BORRELL CARRERAS, Helena (2023). *Fem que soni bé*. Barcelona: Angle Editorial.
- BRANCHADELL, Albert (1997). *Liberalisme i normalització lingüística*. Barcelona: Empúries.
- (2001). *La hipòtesi de la independència*. Barcelona: Empúries.
- (2005). *La moralitat de la política lingüística*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (2010). «La llengua que deixa Joan Solà». *El País*, 30 octubre 2010.
- CAUSSAT, Pierre; ADAMSKI, Dariusz; CRÉPON, Marc (1996). *La langue source de la nation. Messianismes séculiers en Europe centrale et orientale (du xviiiè au xxe siècle)*. Lieja: Pierre Mardaga.
- COMELLAS, Pere (2008). «El futur de la diversitat lingüística, és a dir, el futur del català». A: Emili BOIX-FUSTER (coord.), *Els futurs del català. Un estat de la qüestió i una qüestió d'estat*. Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, p. 189-198.
- JUNYENT, Carme (1998). *Contra la planificació: una proposta ecolingüística*. Barcelona: Empúries.
- LANG, Claudia; SCHAEFER, Ursula; WOLF, Göran (eds.) (2010). *Linguistics, Ideology and the Discourse of Linguistic Nationalism*. Frankfurt del Main: Peter Lang.
- LEERSSEN, Joep (ed.) (2018). *Encyclopedia of Romantic Nationalism in Europe*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2 vols.
- LUCAS, Javier de (2003). *Globalització i identitats*. Barcelona: Pòrtic.
- NADAL, Josep M. (2007). *Las 1001 lenguas*. Bellcaire d'Empordà: Editorial Aresta. [2a edició corregida: 2008.]

- (2012). «I si escric llengua, veus?, el dolor em trenca l'ànima.» *Per què vivim les llengües amb tanta passió?* Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- OLIVERAS, Josep (1980). «La llengua, fonament de la nostra identitat nacional». *La Humanitat*, 3a època, vol. III, núm. 29 (15 maig 1980), p. 1.
- PRAT DE LA RIBA, Enric (1906). *La nacionalitat catalana*. Barcelona: Tip. L'Anuari de l'Exportació.
- PUJOL, Jordi (1995). *Què representa la llengua a Catalunya?* Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- (2012). *Memòries. De la bonança a un nou repte (1993-2011)*, amb la col·laboració de Manuel Cuyàs. Barcelona: Proa.
- RIERA GIL, Elvira (2008). Ètica política i diversitat lingüística. Per una política lingüística responsable. Barcelona: Escola d'Administració Pública de Catalunya.
- (2017). *Justícia lingüística i societats mixtes: una defensa de la pluralitat*. Barcelona: Institut d'Estudis de l'Autogovern.
- ROBICHAUD, David (2011). «Justice et politiques linguistiques: pourquoi les laisser-fairistes devraient exiger des interventions de l'État». *Philosophiques*, vol. 38, núm. 2, p. 419-438.
- ROVIRA i VIRGILI, Antoni (1932). *El principi de les nacionalitats*. Barcelona: Barcino.
- SENDRA, Montserrat (2022). *El debat sobre l'oficialitat lingüística d'una Catalunya independent (2012-2018): història, actors i propostes*. [Tesi doctoral presentada a la Universitat de Barcelona.]
- SERRA, Laura (2023). «Els nostres avis potser deien més castellanismes, però parlaven millor el català» [entrevista a Helena Borrell Carreras]. *Ara*, núm. 4683 (4 novembre 2023), p. 38-39.
- TORRENS GUERRINI, Rosa Maria (2020). «Les entrevistes sociolingüístiques repetides al llarg dels anys: dos casos d'italians a Catalunya i la seva història conversacional». *Treballs de Sociolingüística Catalana*, núm. 30 (2020), p. 113-138.
- TRUDGILL, Peter (2012). «On the sociolinguistic typology of linguistic complexity loss». A: Frank SEIFART; Geoffrey HAIG; Nikolaus P. HIMMELMANN; Dagmar JUNG; Anna MARGETTS; Paul TRILSBEEK (eds.). *Potentials of Language Documentation: Methods, Analyses, and Utilization*. Honolulu: University of Hawai'i Press, p. 90-95.

El català d'avui: reptes, estratègies, expectatives

Feliu, F.; Roura, I. (ed.)

Banyoles, CECB, 2024, pàgines 37-53 (Quaderns; 44)

La percepció de la llengua entre els nous parlants del català¹

Joan PUJOLAR

Universitat Oberta de Catalunya

En aquest text us proposo de mirar la comunitat lingüística catalana des de la perspectiva dels que hi arriben de nou. Recentment s'ha revifat amb força el debat sobre el futur de la llengua catalana, i serà des d'aquesta perspectiva que abordaré el tema. Com passa amb tots els contenciosos polítics, bona part de la qüestió radica en aclarir de què estem parlant, és a dir, acordar una definició del problema. És una de les coses que fa la política difícil de mastegar per a molta gent; però és imprescindible per arribar finalment a unes decisions intel·ligibles per al col·lectiu. En aquest cas concret, la qüestió de base seria aclarir què entenem que són els tals «nous parlants». Les lectures que volen anar per feina potser ja hauran decidit que són els «immigrants», i van ben encaminades. El que passa és que abans d'entrar en disquisicions sobre el que fan o deixen de fer els anomenats «immigrants», hi ha unes quantes qüestions que cal posar en perspectiva: què és un parlant? Ho tenim clar? I un parlant de català? També?

¹ Aquest text s'emmarca en recerca finançada en el marc d'un projecte finançat pel Ministeri d'Economia i Innovació, convocatòria 2019 de Projectes d'R+D+i - RTI. El projecte porta per títol *New speakers as agents of sociolinguistic transformation in Catalonia* (Acrònim: EQUILING-CAT). Codi: PID2019-105676RB-C43. Agraïeix a Marina Massaguer les aportacions a versions anteriors del text.

Per tant, aquest escrit té una primera part amb unes consideracions un xic abstractes sobre el fet de parlar, i específicament de parlar una llengua. Són necessàries perquè la nostra educació lingüística ens ha escamotejat totalment alguns aspectes socials importants lligats al parlar. Ens han ensenyat bàsicament que hi ha gent que parla bé o malament, o amb més o menys gràcia o eficàcia, i poca cosa més. Avui en dia hi ha múltiples veus que reflexionen sobre què implica ser home o dona, o cap de les dues coses, o com es viuen les diverses sexualitats, o què dona sentit a pertànyer a un grup racialment privilegiat o menystingut, o ser d'una o altra adscripció religiosa. Sobre la subjectivitat lingüística, en canvi, se n'ha parlat poquíssim, per bé que als Països Catalans tenim un referent lloable en el llibre d'Enric Larreula *Dolor de llengua* (2002).

Un cop haguem vist aquesta part més conceptual, intentaré presentar sintèticament la situació demogràfica a Catalunya, que ens pot ajudar a dimensionar el tema de l'ús del català. I després d'això exposaré alguns exemples de la peripècia que representa avui en dia esdevenir un parlant de català per a persones que no quadren amb el perfil que molts catalans esperen d'un catalanoparlant.

Parlants subalterns, emancipats i estrafolaris

Qui em va assenyalar la idea d'estudiar els nous parlants, fa uns 15 anys, va ser el sociolingüista gallec Fernando Ramallo (2018). Em va explicar que estava estudiant una gent a qui els gallecs anomenen «neofalantes». En síntesi, els neofalantes gallecs són persones que, a diferència de la resta de gallegoparlants, parlen gallec —per entendre'ns— de manera «normal». És a dir, parlen la llengua pròpia del país amb tothom i a tothora, inclòs si algú els parla castellà. Fixem-nos que el fet que se'ls doni un nom ja ens indica que la població en general no té la mateixa idea del que constitueix parlar gallec de manera «normal». Estem davant de dues normalitats antagòniques. La «normalitat» gallega més estesa seria la de passar-se al castellà quan algú et parla castellà, o ja directament parlar en castellà, inclús si algú et parla gallec. Això és el normal per a la majoria de gallecs. Allò que fa els neofalantes diferents és que actuen com si la normalitat fos una altra: que es pogués parlar universalment gallec a Galícia, com sí que es pot fer amb el castellà.

Hi ha més matisos pertinents. Els neofalantes solen parlar gallec normatiu perquè la majoria l'han après estudiant. Alguns venen de pares gallegoparlants que han parlat en castellà als seus fills, o són nouvinguts a Galícia. Per tant, també són «nous» parlants perquè no tenen el mateix passat dels que han après a parlar gallec en família i en societat. Una part significativa dels parlants més tradicionals de gallec (que alguns anomenen irònicament «paleofalantes») viuen el gallec (majoritàriament) com una marca d'inferioritat social i consideren que és el castellà la llengua d'autoritat i de cultura de veritat. Així, el contrast amb els neofalantes és tant lingüístic com social: d'una banda, els parlants de sempre parlen un gallec molt de cada dia i els neofalantes, un gallec normatiu. Per altra banda, els gallegoparlants tradicionals són quasi tots gent de pagès, o treballadora, mentre que els neofalantes són gent jove amb estudis.

Així, els neofalantes són una mena d'objectors de consciència lingüística davant de la marginació social del galleg. Pel sol fet de parlar-lo com el parlen, s'enfronten al supremacisme castellanòfon, però també a la cultura tradicional gallega que accepta l'estatus de l'idioma com a llengua subalterna. Són majoritàriament gent jove que participa de moviments socials alternatius i per als quals parlar galleg forma part d'un nou projecte de societat més igualitària. El seu ús del galleg busca trencar amb el règim imperant de submissió lingüística i adopten l'ús del galleg com a llengua moderna, normativa i universalment vàlida.

Els neofalantes a l'estil galleg, estrictament parlant, no existeixen realment als Països Catalans, perquè constitueixen una resposta a l'ecosistema lingüístic de Galícia. Però podríem trobar-hi experiències comparables en la història recent del País Valencià. De fet, els fundadors de la sociolingüística catalana, Lluís Vicent Aracil i Rafael Lluís Ninyoles, segons m'han informat, serien nous parlants de català en aquest sentit «galleg» del terme, ja que el valencianisme (s'entén, el de veritat, no el *fake blaver*), també aspirava a conferir al català l'estatus de llengua i superar la seva reclusió als espais vernaculars. El mateix Aracil ho explicava en un dels seus articles més llegits:

Hi ha valencians que diuen «això és català!» sempre que senten el *valencià* (amb els seus trets estructurals inequívocs) en un context que, per alguna raó, no els sembla pas apropiat o «normal». Cal tenir en compte que, per a ells, «català» vol dir precisament *no-valencià*. [...] Per a ells, «*lo valencià*» és parlar en castellà en certes ocasions. [...] Naturalment, és prou paradoxal que «*lo valencià*» sigui *no* parlar en valencià, i que parlar en valencià [...] sigui «català» en el sentit negatiu de «*no-valencià*». [...] Tanmateix, la gent que diuen «això és català!» saben molt bé què volen dir. I no serà pas refusant-nos a entendre'ls que demostrarem la nostra intel·ligència. (Aracil, 1979, p. 158)

En relació amb això, a mi sempre m'ha sorprès que molts polítics i lingüistes caiguin en el debat de la diferenciació lingüística català-valencià, quan el que és evident és que el blaverisme el que vol realment és que el valencià segueixi essent un *patois*, i mai una llengua de veritat. No és que vulguin que el valencià sigui una altra llengua, sinó que *no* sigui una llengua. És un posicionament antimodernitzador envers el català.

Així, als nous parlants gallegos o valencians els podríem caracteritzar com a parlants *emancipats*. Semblantment a les dones emancipades, o als gais o lesbianes que han sortit de l'armari, o als negres americans que aconsegueixen accedir al vot i als serveis públics com tothom, la idea d'emancipació és molt més que l'accés a uns drets legals.

El parlant emancipat a què em refereixo no ha existit sempre. Té poc més de dos segles i és el que actualment entenem com a ciutadà a Europa. Des que els estats són estats, la pràctica totalitat d'uropeus han passat per la línia de producció en cadena de les nostres institucions, que ens han entrenat a gestionar el temps, les maneres, el tracte social i les formes de parlar i escriure d'avui en dia. Abans d'això, la gent també parlava, és clar, però tenia una relació molt diferent amb el que avui en dia entenem per llengua. Tot aquest procés de «subjectificació» institucional constitueix el tiquet d'entrada a la modernitat, a l'estatus de persona independent

i reconeguda, que pot parlar en nom propi i que no té perquè justificar-se pel que és: un ciutadà. Més recentment, també hi ha l'opció de ser ciutadana, en femení.

En qüestions lingüístiques, però, no fem servir el concepte d'emancipar, sinó el de «normalitzar», i aquí hi ha una de les raons i dels símptomes de la desconexió entre el debat sobre desigualtats de llengua i les altres desigualtats. La idea de «normal» o «normalitat», el feminisme, l'antiracisme, el moviment estrofolari (queer) i molts altres moviments socials, l'agafen com a molt amb pines.

Sigui com sigui, és important constatar que, dins la comunitat lingüística catalana, no podem donar per descomptat que tots som ja parlants de català *emancipats*. És possible que un bon nombre de lectures d'aquest article ho siguin, però només de sortir al carrer qualsevol dia veuran que quasi tothom que parla català opta per parlar castellà quan necessiten fer ús d'una llengua que consideren pública i universal. Està vist que, com amb altres formes de desigualtat, la simple declaració legal del català com a llengua pròpia no ha pas eliminat la desigualtat heretada. La majoria de catalanoparlants segueixen usant el català com si fos un parlar col·loquial i inferior.

Tota aquesta marrada l'he hagut de fer perquè m'ha semblat imprescindible arribar a un punt on poguéssim plantejar-nos aquest problema: la comunitat lingüística catalana no està realment, o clarament, emancipada com a tal; però volem que les noves generacions i la gent que s'installa al nostre país s'incorpori a aquesta comunitat. Aquí hi ha un primer punt de contradicció que més endavant ens ajudarà a entendre algunes coses.

El català a Catalunya, comptat i debatut

Passo ara a compartir una mirada general de l'ecosistema demogràfic del Principat de Catalunya. Per fer això, cal conèixer mínimament les dades de migracions. Algunes dades són ja conegudes i de fa temps, però n'hi ha d'altres d'importants sobre les quals es parla poc.

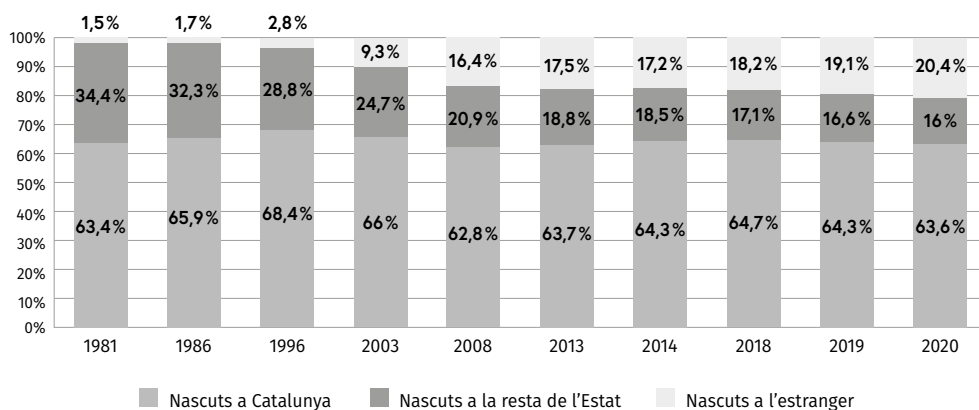
Recordem com la coneguda demògrafa Anna Cabré (1989) ens va mostrar que el comportament social dels catalans no s'entén sense la immigració. Els principis de gestió del patrimoni familiar i el costum de tenir pocs fills per part de la població autòctona només són sostenibles si s'incorpora gent de fora. Per això, ella diu que hi ha un «sistema català de reproducció» que té en la immigració un factor necessari.

Amb tot, dins els darrers 15 anys, el fenomen migratori presenta aspectes que no em consta que siguin els ja coneguts. No em refereixo al fet que hi hagi migració estrangera. Això ho podem veure com una mera continuació del procés d'urbanització i industrialització catalana: primer venia a les ciutats la gent de pagès catalana, després l'aragonesa i valenciana, després de més enllà, i ara ve gent del Marroc, Llatinoamèrica, Àsia i Europa de l'Est. Res de nou, en aquest sentit: es manté el procés de concentració urbana en centres econòmics, ara en l'àmbit planetari.

LA PERCEPCIÓ DE LA LLENGUA ENTRE ELS NOUS PARLANTS DEL CATALÀ

D'antuvi cal constatar que, sense immigració, Catalunya perdria població i, per tant, pes polític i econòmic en general. I no només això no passa, sinó ben al contrari. La població catalana no ha parat de créixer. Des de 1960 ha augmentat amb prop de 4 milions, 3,5 punts percentuals per sobre de la mitjana espanyola, només per sota de Madrid, que ho ha fet 5,7 punts. És a dir, que en 60 anys la població catalana s'ha pràcticament duplicat, com va passar ja a la Barcelona del segle XIX, però ara en tot el país.²

En segon lloc, la immigració és un component constant de la societat catalana. Encara que hi hagi moments d'intensitat especial, si mirem les dades al llarg dels anys, veurem que fa dècades que sempre hi ha hagut la mateixa proporció de migrants:

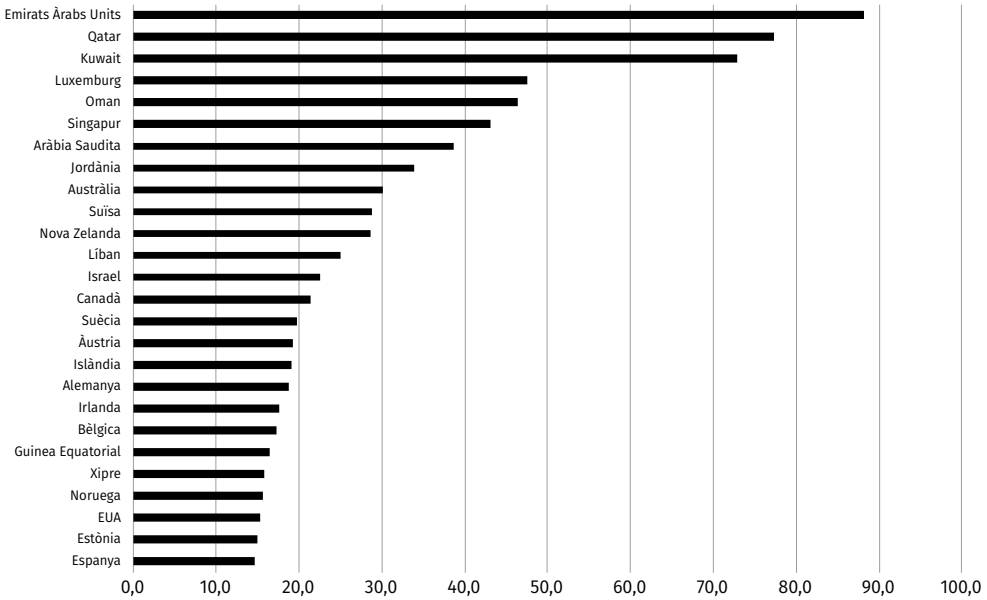


Gràfica 1. Població catalana segons lloc de naixement en percentatges (1981-2020). Font: Generalitat de Catalunya 2022.

Com podem veure a la gràfica 1, els nascuts fora de Catalunya han estat constantment vora un 35% de la població des de fa almenys quaranta anys. Per tant, aquest procés d'augment de la població s'ha dut a terme essencialment incorporant gent nouvinguda i de forma constant. És des de l'any 2000 que el contingent de nouvinguts ha començat a procedir bàsicament de fora del territori espanyol, mentre que els provinents d'Espanya ara són gent en general arribada en períodes anteriors. Les proporcions generals, però, s'han mantingut estables al llarg de les dècades.

² Vegeu la gràfica publicada per l'Asociación Española de Ciencia Regional: <https://aecr.org/es/evolucion-de-la-poblacion-en-las-comunidades-autonomas-1960-2020/> (extreta el 12/01/2024).

Sabem que la immigració no és un fenomen específicament català ni molt menys. És un fenomen mundial. Per tant, pot tenir interès comparar el cas català amb d'altres.



Gràfica 2. Presenta les dades dels països amb més població nascuda a fora el 2020. Font: UN Population Division. International Migrant Stock. Total, destination. <https://www.un.org/development/desa/pd/content/international-migrant-stock> (15/02/2024).

Com podem veure, si fiquéssim les dades catalanes en aquesta gràfica, Catalunya quedaria en vuitè lloc darrere de l'Aràbia Saudita i altres països àrabs amb una estructura demoeconòmica molt diferent, i a Europa darrere de Luxemburg; i si descomptéssim els nascuts a Espanya, encara quedaríem quinzens al món darrere del Canadà.³

Aquests dades per si soles ja ens haurien de fer veure que Catalunya necessita unes narratives sobre país i identitat que no poden mirar simplement i acriticament a les que circulen en els països més propers. Però és que la cosa no acaba aquí. Hi ha una altre fenomen que ha començat a emergir més recentment i que la tesi doctoral d'Anna Cabré no podia plantejar-se: la dada d'*emigracions*.

Fer seguiment de la gent que marxa de Catalunya no és tan fàcil com anotar el lloc de naixement dels residents. Habitualment es parla de saldo migratori, que si busquem a l'Idescat trobarem

³ Cal matisar que, si s'inclouen tots els estats reconeguts, alguns microestats com Andorra, el Vaticà, Mònaco i una colla d'estats insulars quedarien també per davant de Catalunya.

que va ser d'1.184.392 persones en vint anys, entre els anys 2002 i 2021. Si ho comparem amb el total de població actual ens sortirà que aquestes persones farien el 15%. És una dada que ens pot semblar lògica i que quadra més o menys amb el que ja hem dit; però en realitat ens estem equivocant i de molt. Si busquem la dada total d'immigracions de no espanyols, veurem que ha estat de més del doble: 2.692.596, que equivaldrien a un 34% de la població. Com pot ser això? El que passa és que el saldo migratori ens confon perquè durant el mateix període han marxat de Catalunya 1.508.204 persones.

Aquí és on l'escenari ens canvia substancialment del «país d'immigració» que ens havíem habituat a assumir. Una minoria de les persones que han marxat són gent jove nascuda a Catalunya, amb estudis superiors, i que se'n van al nord d'Europa en cerca de treballs més qualificats. Però la majoria d'aquests emigrants ja eren «immigrants»; és a dir, són gent que bàsicament ha continuat el seu trajecte migratori per anar a viure i treballar més Europa endins.

Per tant, la situació actual de Catalunya ja no és només d'absorció de nova ciutadania, sinó de primera o segona acollida d'unes trajectòries migratòries obertes i que encara estan en marxa. Es podria dir que, de forma aproximada, durant els darrers 20 anys, Catalunya ha «permutat» més d'un 20% de la seva població alhora que la població total anava creixent al ritme habitual i fins una mica més que abans. Si hem de seguir les històries que expliquen altres nous mestres o treballadors socials, milers de famílies s'han traslladat al nord europeu un cop obtinguda la nacionalitat espanyola que els garanteix el dret al treball. Totes aquestes famílies, a qui hem fet passar per processos d'arrelament, classes de llengua i aules d'acollida són ara a França, Bèlgica, Alemanya i els Països Baixos, alhora que les nostres escoles segueixen acollint més de 20.000 alumnes anuals en matrícula viva. Aquesta matrícula viva prové en general de les famílies que venen a ocupar el lloc dels que han marxat (en molts casos, literalment al mateix pis i a la mateixa feina).

La visió demogràfica de la població catalana és una mirada necessària, però no suficient. Cal fer-se càrrec de les condicions en què viu la gent per entendre la seva experiència i com es veu el món des de la seva posició. Quan es parla d'immigració, a més, s'adopta en general una mirada molt específica. De fet, actualment anomenem immigrants en general les persones dels països antigament colonitzats per europeus. Això ens indica que el terme *immigrant* en realitat ens parla d'unes diferències racials i culturals determinades que, pel que es veu, ens interessa de mantenir vives. Ara bé, els residents estrangers a Catalunya no són només d'aquest perfil. Són de molts orígens diferents, i per fer-se càrrec del panorama el millor és llegir la tesi doctoral de Marina Massaguer (2022), que en fa una agrupació de perfils dels catalans que no parlen mai en català a partir de les diferents trajectòries socioeconòmiques i a les seves pràctiques i ideologies lingüístiques.

Taula 1: Principals perfils de nouvinguts a Catalunya en els darrers 60 anys⁴

- a) Els nouvinguts dels anys 60, diferenciats dels...
- b) Residents destinats aleshores com a funcionaris de l'estat.
- c) Els ciutadans espanyols ja de perfil qualificat que van començar a venir a partir dels anys 80.
- d) La gent provinent de les excolònies europees, els econòmicament més vulnerables, separats dels...
- e) Llatinoamericans, que es troben que el seu coneixement del castellà no els obre tant les portes com s'esperaven. I finalment...
- f) Diverses categories dels anomenats guiris o expatriats d'orígens socialment més prestigiosos: mà d'obra qualificada, estudiants fent estades i viatges, professorat d'anglès nadiu, semituristes, nòmades digitals, etc. I Massaguer encara no té en compte el fet que a Catalunya el 2023 hi hagué més de 53 milions de pernотacions hoteleres d'estrangers, que serien l'equivalent de 100.000 habitants tot l'any (sense comptar encara les estades en segones residències).

Aquest és un aspecte recurrent de les societats contemporànies. El sociòleg anglès Steven Vertovec l'anomena «superdiversitat». El concepte en si no explica gran cosa; més aviat li serveix a Vertovec per dir que ja no podem tenir narratives coherents sobre el fenomen migratori. Durant la postguerra europea hi va haver unes migracions específiques: magribins a França, turcs a Alemanya, polonesos i indis a Anglaterra, i els anomenats «castellans» a Catalunya. Va ser en aquest període històric que van sorgir els discursos de la multiculturalitat i la integració. La idea d'«un sol poble» o del «somni català» entra dins aquest moment en què amb l'ajut de «l'ascensor social» es podia acotar culturalment i políticament el fenomen migratori.

Però les societats contemporànies ja tenen poc a veure amb aquells temps. Ara per tot arreu hi ha poblacions de múltiples orígens i de trajectòries i situacions econòmiques ben diferents. Es poden trobar primeres, segones i terceres generacions barrejades; poden arribar des de menors d'edat sols i sense res, fins a famílies extenses amb diners per instal·lar botigues o altres negocis; hi ha doctors i analfabets, cirurgians i jornalers. N'hi ha que venen per voluntat pròpia o amenaçats per guerres o conflictes. Uns poden venir per quedar-se i altres perquè no poden anar on volien. Uns es volen implicar de seguida en la cultura del país i d'altres fer-se una extensió del país i la cultura d'origen a l'entrar per la porta de casa. Hi ha tot això, i totes les gradacions intermèdies.

Una de les conseqüències d'aquesta situació de gran mobilitat que es viu és el simple fet que no es pot abordar socialment i políticament d'una forma senzilla. Els debats sobre la immigració dels anys 80 tenen ja un recorregut molt específic a uns perfils de gent concreta.

.....

⁴ La tesi de Massaguer (2022) no estudia les experiències de nouvinguts, sinó de persones que mai no parlen en català, inclosos els nascuts a Catalunya.

Les escoles i la sanitat públiques ara atenen les necessitats de col·lectius de tota mena. La policia s'ha de preocupar per la criminalitat transnacional. Les universitats han de competir i adaptar-se per als estudiants «internacionals». Les polítiques d'habitatge s'han d'enfrontar al deteriorament d'uns barris i a la gentrificació o turistització d'uns altres.

Alguns nous parlants

Després d'aquests llargs prolegòmens podem entrar ara a parlar de manera general d'unes menes concretes de parlants de català. Serien, per entendre'ns, tots els que no parlen català «de fàbrica». En el nostre moment històric donem molta importància a les primeres llengües que aprenen les criatures amb progenitors, cuidadors i entorn social en general. Els nous parlants serien, en aquest cas, els que no han tingut el català entre les llengües apreses en aquest moment, sinó que s'han posat a parlar-lo més tard. Entre els que tenen el castellà com a primera llengua per exemple, un 35% diuen que al llarg del dia parlen català molt o força, i un altre 18% de forma més moderada (DGPL-Gencat 2018). Dels que parlen altres llengües, aquests usos ordinaris del català estan encara pel 9% aproximadament. Aquest darrer col·lectiu són la majoria dels nascuts fora de Catalunya que actualment, com hem vist, és el grup que més creix. En les línies que segueixen donaré unes indicacions sobre la cursa d'obstacles que aquests perfils han de superar per aconseguir aprendre i parlar el català.

Amb els meus companys de recerca ens vam posar, entre el 2006 i el 2009, a seguir la pista d'uns nous parlants molt concrets. Vam recollir històries de vida de persones nascudes a Catalunya que havien après català a l'escola però que en general parlaven en castellà. Malgrat saber català i poder parlar-lo, la majoria no el parlava socialment. Per parlar-lo socialment, calia que passessin coses, bàsicament que entressin en contacte amb persones o grups socials catalanoparlants. Aquestes experiències de contacte acompanyades de la nova llengua nosaltres les vam anomenar «mudes», ja que ho consideràvem un salt qualitatiu important: una cosa era parlar català amb mestres a l'escola, l'altra era parlar-lo amb amics, veïns o companys de feina. Des del moment que una persona tenia un espai on parlar català socialment fora de la mirada pedagògica, vam constatar que se sentia més legitimada per parlar-lo en d'altres espais. I així, parlar català passava a ser un fet cada cop més natural i més proper. En aquelles situacions, qui adoptava el català (que quasi mai no ho feia d'una manera completa, sinó en espais i gent concreta), era perquè havia tingut les oportunitats necessàries de socialitzar-se amb catalanoparlants.

Aquests contactes socials amb el català tenien lloc principalment al llarg de la trajectòria educativa. Molts adoptaven socialment el català quan entraven a l'escola, o quan començaven la secundària o la universitat. Normalment, ho feien, quan coneixien gent nova. També era molt habitual començar a parlar català en el moment de començar a treballar, especialment en sectors qualificats on predominava el català.

En aquell moment (estic encara uns quinze anys enrere), aquest col·lectiu de nous parlants podia ser relativament divers, però es detectaven unes tendències comunes interessants.

En primer lloc, com més llarga era la carrera acadèmica i el nivell de formació de les persones, més possibilitats hi havia de ser «practicant» de català. Per tant, el català es mantenia lligat a trajectòries vitals de capitalització social. En feien més ús aquells qui aconseguïen encabir-se en l'ascensor social.

En segon lloc, parlar català estava associat amb la mobilitat. Dins l'experiència molt habitual de la població castellanoparlant que creixia en barris urbans perifèrics, el català era adoptat pels que sortien del barri i accedien a més oportunitats.

En tercer lloc, hi havia una experiència compartida que associava el català, encara que no fos de manera exclusiva, amb espais, grups i oportunitats que s'obrien. Aleshores la vida monolingüe castellanoparlant s'associava amb moments del passat, amb la infantesa, amb coses i persones estimades però també amb coses superades. Un efecte especialment significatiu d'aquestes trajectòries era que la majoria de nous parlants tenien la percepció que el català cada cop es parlava més i el parlava més gent. De fet, encara en enquestes d'avui en dia es pot detectar la diferència entre el pessimisme de molts catalanoparlants —diguem-ne «patrimonials»— i l'optimisme de la majoria de nous catalanoparlants. Per poc que hi pensem, és totalment lògic que tinguin aquesta percepció optimista sobre el futur del català, cosa que els fa uns grans companys de viatge per viure una catalanitat una mica menys dramàtica que la que s'estila en molts cercles catalanistes.

Considero que aquests primers estudis van copsar el final d'una època: el final del període de la «normalització» i del «bilingüisme» a Catalunya. En aquell moment, els joves adults castellanoparlants familiars ens parlaven de com ells van viure la immersió i la conjunció lingüístiques a l'escola. Però ja en aquell moment les coses estaven canviant. Tinc anotat el 2004 com la primera data en què es va aprovar un pla anomenat per la Llengua i la Cohesió Social. En aquell moment ja feia temps que havia anat augmentant gradualment a les escoles l'arribada de criatures sobretot magrebines i de totes les edats des de preescolar a secundària, i aquest procés encara continua, com hem anat veient amb les dades demogràfiques.

A partir d'aquell moment vam començar a incorporar perfils de nous nadius a les nostres recerques. El «mapa de mudes» resumit suara pot ser que encara expliqui una part del que està passant, però sembla molt evident que ara mateix estan passant moltes més coses que aquestes mudes de la generació de la normalització. Des d'aleshores, hem intentat entendre com s'articulen els processos de mudes entre perfils que no necessàriament han nascut i crescut a Catalunya (vegeu Pujolar i Puigdevall 2015; Puigdevall, Walsh, Amorrortu i Ortega 2018; Pujolar 2019; Puigdevall, Colombo i Pujolar 2020; Puigdevall 2022).

Dins aquesta trajectòria, el concepte en què hem posat més èmfasi ha estat el d'espai: l'espai en un sentit social. En les investigacions sobre la generació de la normalització no havíem donat tanta importància a l'espai perquè els centres educatius i els llocs de treball ja semblaven facilitar l'accés a espais socials d'ús del català (per bé que no per a tothom). Aquesta nova preocupació per l'espai ens ve quan constatem que moltes trajectòries d'aprenentatge

de català s'interrompen a les aules de les escoles o dels centres de normalització, tot pel senzill fet que moltes persones no tenen accés a entorns socials on hi hagi gent disposada a parlar-los en català, i per tant no tenen les condicions de fer la «muda» o la socialització lingüística que estan buscant. Hem pogut apreciar també que les persones (menys nombroses) que aconseguen fer un ús social del català era perquè havien pogut accedir a uns «espais segurs» per a l'aprenentatge i la pràctica de la llengua. Molt sovint aquest espai segur és la parella o un entorn social molt catalanoparlant. També hem constatat l'existència d'espais que poden funcionar com a «pedres de pas»: entorns socials provisionals com el voluntariat lingüístic, a mig camí entre la classe i la pràctica social espontània. Tots dos conceptes, espais segurs i pedres de pas, designen sovint la mateixa cosa, i bàsicament ens ajuden a entendre els processos i estratègies que permeten a la gent de socialitzar el seu aprenentatge del català (Puigdevall, Colombo i Pujolar 2020).

Aquestes nocions d'espai ens serveixen per plantejar un problema que, al nostre entendre, s'ha acabat aguditzant en els darrers anys. La gent que vol aprendre català, o encara més, la gent que ja sap parlar català (a vegades, després d'anys de fer cursos), com s'ho poden fer per incorporar el català a la seva vida si no tenen un contacte substancial amb població catalanoparlant? Aquesta manca d'espais de socialització és un problema de primer ordre des del moment que a classe pots aprendre la llengua, però a classe no pots aprendre realment a fer de parlant. Fer de parlant només ho pots aprendre fent-ho, que és la manera com sempre se n'ha après. En aquest context d'inseguretat que genera la manca de socialització efectiva, alguna gent fa l'esforç d'organitzar espais segurs, que no deixen de ser espais intermedis amb activitats semiespontànies on pots anar assajant mentre esperes. Les parelles lingüístiques són una activitat típica en aquest sentit, així com moltes de les activitats associades al voluntariat lingüístic, que farien de pedra de pas, tot posant la gent en situacions des de les quals després pot anar més lluny si les circumstàncies hi acompanyen. Aquí també hem detectat estratègies a vegades força complexes en què la gent busca alhora espais de la llengua i també on practicar noves formes d'arrelament. Uns espais que vam estar observant van ser colles de diables de barri a Barcelona, que és del que ens parla la Gina a l'extracte 1 (tots els noms de participants que s'esmenten són pseudònims). La Gina és una dona de 24 anys originària del Regne Unit. Parlava únicament català amb el seu xicot i, al col·legi on treballava, havia demanat als seus companys que li parlessin en català. Ens va expressar que, encara que era molt difícil que les persones canviessin d'idioma, ella ho estava aconseguint.

Extracte 1. Els diables de la Gina

G: no exacte perquè l'escola si estaven: home si si yo hubiera preguntado 'si si només només em parla català' pues estoy segura que lo hubieran hecho si (.) ehm: (.) pro clar estaven més acostumbrats de parlar amb mi en castellà però: però si els diables és ha sigut com el: la la immersió

G: ehm: (.) si perquè la majoria dels: diria noranta-nou per cent dels reunions i: (.) coses que fem amb diables tot es fa en català i: si com: com vas escoltant i jo cara: reunión asamblea correfoc ehm o simplement prenent cerveses jo sempre estic en plan: (.) com (.) molt alerta de que exactament què està dient la gent

El cas de la Gina, però, ens pot distorsionar una mica la perspectiva si tenim present que els grups majoritaris establerts a Catalunya són els marroquins i els llatinoamericans. Podem veure que la Gina tenia molts recursos que altra gent no té. El primer possiblement era la parella catalana, a través de la qual podia entrar en contacte amb catalanoparlants i amb entorns com les colles de diables, on és més fàcil entrar-hi a través de coneixences. El segon era l'entorn de feina, un entorn laboral qualificat també poblat de catalanoparlants. En aquest context, però, la Gina es trobava que molta gent no li parlava en català i havia de ser ella qui havia d'insistir-hi per trencar això que la gent en diu un hàbit, i que no és més que l'expressió de l'estatus d'inferioritat social que molta gent té assumit en relació amb el català. En aquest tema, cal apreciar que la Gina tenia un tercer recurs molt important: la seva identitat social com a persona blanca, de classe mitjana i amb estudis. Era sobre aquesta base que, tant per a ella com per als altres, era concebible de negociar amb companys de feina si li havien de parlar així o aixà. La majoria d'immigrants ni s'atrevirien a plantejar-ho encara que en tinguessin l'ocasió.

Si, en lloc de gent com la Gina, seguim la pista als nouvinguts provinents d'antigues colònies europees, normalment no hi trobarem cap d'aquests tres recursos que la Gina sí que tenia. D'entrada, hi ha unes dinàmiques econòmiques que els porten a viure en les àrees urbanes de preus més baixos, zones on els catalanoparlants són tan cars de veure com els pisos en bon estat. Hi ha també unes dinàmiques polítiques que fan que a aquests nouvinguts no se'ls reconeguin els estudis, si en tenen, i que els porta a assumir professions no qualificades on els companys de feina més propers no són tampoc catalanoparlants. Si porten les criatures a l'escola, acabaran accedint a escoles segregades on el contacte amb famílies del país no és gens fàcil. Finalment, la seva identitat social, racialitzada i de classe, tampoc no facilita unes relacions amb la gent local amb prou confiança per demanar-los que els parlin d'una manera o altra. Aquí, històries com la de Sumia B. Azzahchi, entrevistada el 2020 a la revista *Catorze14*, sintetitzen força adequadament la qüestió:

Una de les coses que em feia molta ràbia quan anava amb el vel era que la gent se'm dirigís primer en castellà, segon, cridant, i tercer, gesticulant. I al principi m'enfadava molt però després reia i els contestava, però de forma calmada, fluixet i en català. I molts cops veies com es sorprenien: «L'has après molt ràpid, aquest idioma!» «Però quin idioma vol que parli, senyor, si he nascut aquí?». O: «Aquest accent que tens te l'han ensenyat molt bé! És que quan t'he vist pensava que...». Això em feia molta ràbia, i va ser un altre dels motius pels quals vaig decidir treure'm l'hijab: no vull que vagi on vagi, faci el que faci, arribi on arribi, sigui sempre la noia del vel. Hi ha aquesta idea que com més et desvesteïxis més empoderada estaràs, però molts cops no és així. No es paren a pensar que moltes vegades les dones es treuen el vel perquè no poden aguantar la pressió de la societat d'aquí? Les mirades al metro? Que et parlin en castellà perquè donin per fet que no saps català? Em vaig treure el vel en part perquè volia, però també per poder viure més tranquil·la. (Ventura Farré, 2020)

Com es pot apreciar, una part de la població catalanoparlant fa ús del castellà amb les persones a qui construeix com a «altres», i en això són repetides les referències a la idea que el hijab i parlar català són com elements en oposició. Aquesta manera d'operar, però, no

solament mostra com es classifica la gent entre propis i estranys, sinó també com es classifica el català com a llengua restringida i no com al recurs disponible per a comunicar-se entre tots els ciutadans, que és en definitiva el que defineix les llengües de la modernitat europea. En un fòrum de debat organitzat per una associació cultural, una persona ho va sintetitzar d'una manera immillorable:

Quan la gent em parla castellà, no estic segura de si em menystenen a mi o de si menystenen el català.

Marina Massaguer va argumentar que el català no és una llengua necessària per a tots els perfils d'estrangers. De fet, n'hi ha fins i tot que passen sense aprendre castellà. Però també va observar que qui tenia més necessitat d'aprendre català (per les oportunitats que li podia oferir) era qui més difícil tenia d'accedir-hi. En certa manera, els nous parlants, quan expliquen les seves experiències, serveixen de mirall al país (del que és bo i del que és dolent).

Per acabar de complementar aquesta visió, és pertinent d'explicar el testimoni de la Jamila, una de les participants d'un projecte en què amb Maite Puigdevall fèiem de voluntaris lingüístics. En l'explicació que segueix, la Jamila va fer un esforç per parlar d'una situació, d'unes lògiques i d'uns sentiments per als quals no tenim realment vocabulari, almenys no encara. No en tenim el vocabulari, encara que sigui una situació ben habitual arreu d'Europa, on si vas pel món parlant amb un determinat accent, bona part de la gent ja pràcticament no t'escolta perquè considera que no saps fer ni el més bàsic, que és parlar «la llengua» que compta. Molts ho veuen i ho viuen, però és molt difícil demostrar-ho amb evidències positives.

Extracte 2. La Jamila es fa escoltar

Saps? Aquesta setmana he practicat molt el català amb els mestres [de l'escola de la seva filla]. Li he demanat a la Marta per què té aquesta etiqueta per mi, per què em parla en castellà... M'ha dit que ningú li havia dit mai això. La reunió ha servit més per mi que per la meva filla. La Marta m'ha dit que d'acord, que a partir d'ara em parlarà sempre en català. Ara tinc força per saltar aquesta barrera. La mestra li va dir a l'Aiza que la seva mare era molt intel·ligent i que parlava molt bé el català. A la Marta li va donar un xoc! Em va dir, digues-li a la teva parella lingüística que és fantàstica. Si construïu aquestes barreres no podem traspasar-les, li vaig dir jo. La Marta no sabia que existia el VxL, li vaig explicar què era. Existeix perquè «vosaltres» no ens doneu la llengua [...]. Em sento diferent, una dona que té drets quan parla català. He canviat, eh?

A Catalunya, hi ha aquesta complexitat afegida que el català és, per una banda, una llengua de poder, com les altres llengües modernes, però en canvi els que la parlen es comporten com si fos un vernacle informal. A les persones que semblen de fora, molta gent no els el parla. Per al nouvingut, aleshores, pot esdevenir una situació molt contradictòria i incongruent. En aquest cas, en part amb l'ajuda de la sociolingüista Maite Puigdevall, la Jamila va agafar forces per encarar-se a la tutora dels seus fills a l'escola, com ho feia la Gina amb els seus companys de feina. Però de fet va haver de fer un salt molt més llarg; perquè primer va necessitar que la Marta la veiés i l'escoltés; la va haver de confrontar perquè s'adonés que parlava català. Un

cop fet això, notem el comentari que la mare és «intelligent». És una dada que cal mantenir en quarantena des del moment que és una afirmació filtrada per la narració de la mateixa Jamila i de la seva filla. Vist des del sentit comú catalanoparlant és una afirmació plausible, per bé que un cop analitzada és força terrible: parlar la llengua certifica la «intelligència»? Molts europeus segurament ho pensen, però per instint no ho diuen. Com a experiència viscuda de la Jamila, en tot cas, és ben coherent: parlant en català ets escoltada, el que dius *arriba*, i la Jamila deia clarament com de reconeguda se sentia, gairebé com si li haguessin donat la nacionalitat. De fet, sense saber-ho estava posant en dansa un concepte recentment discutit com és el que Christopher Stroud i Kathleen Heugh (2004) anomenen la «ciutadania sociolingüística» en el context africà; perquè això que li passa a la Jamila no passa només a Catalunya. És una experiència típicament colonial, perquè la relació colonial consisteix a decidir d'avançada qui té la paraula ja abans que ningú no obri la boca.

Conclusions

Reprenem, doncs, el múltiples fils d'aquesta exposició. He començat parlant que hi havia diversos perfils o models de parlant de català: per una banda, encara és molt nombrosa la gent que usa el català exclusivament en els espais estrictament interns de la comunitat amb qui comparteixen raça, religió i tradició cultural. Aquests comportaments de ben segur que responen en part al fet que la població catalana no ha superat la subordinació lingüística i la violència viscuda històricament. En aquest sentit, pot ser pertinent de preguntar-se quin paper fa el voluntariat lingüístic respecte d'això. De forma oberta, el voluntariat lingüístic pot ser un espai segur per als aprenents de català, però també pot funcionar com un espai segur per als catalanoparlants, una mica com els espais segurs de les dones que organitzava el feminisme. En les activitats de voluntariat lingüístic es poden posar en suspens les pors i els supremacismes socials viscuts, i pot tenir una funció semblant a les teràpies collectives. En tot cas, el resultat final d'aquests comportaments lingüístics ja tan somatitzats pot ser de convertir la llengua en un indicador de diferències culturals, racials o de religió. I això és perfectament possible encara que no es tingui intenció de fer-ho. Com passa amb el feminisme, com passa amb la violència sexual o l'homofòbia, amb el racisme i amb la subordinació lingüística no n'hi ha prou amb voler ser bones persones. S'ha de practicar una mirada crítica i una militància activa, ja que la bonhomia i el sentit comú poden acabar essent la coartada per a totes les violències. I en això, molts nous parlants de català són al lloc on es reben els cops.

He insistit aleshores que aquesta forma de subordinació enquistada amb què molts fan servir el català és incongruent amb el que constitueix una llengua moderna, que en definitiva és un fet lligat a l'exercici de la ciutadania. És per això que he diferenciat aquests parlants més tradicionals dels que serien els «parlants emancipats» de català. Un dels drames per als defensors del català és aquest: que per parlar català amb un nouvingut s'ha de tenir un cert sentit crític que molts prefereixen de passar sense exercir-lo. La idea d'emancipació constitueix un dels fonaments de la noció de ciutadania legal i simbòlica del món social que ens hem creat, i és aplicable també a les relacions de gènere, de sexualitat, de raça, de classe o de

religió. Per tant, dins la comunitat de llengua inicial catalana, hi ha diversos models de parlant. I això suscita la pregunta de què significa demanar a algú de fer-se nou parlant de català: quina mena de parlants de català haurien d'esdevenir tota aquesta gent que prové de trajectòries lingüístiques, països, religions i pràctiques culturals diferents?

La resposta, naturalment, no l'ha de respondre un sociolingüista, sinó els diversos implicats. No hi ha res escrit ni escribible que impedeixi que algú opti per canviar llengua, religió i pòsit cultural. Els catalans d'avui són els immigrants d'ahir. Amb tot, en un món on hi ha tots els moviments de persones que hem vist, i tota la comunicació sense fronteres que ens facilita internet, no sembla realista de plantejar-se un accés a la catalanitat que impliqui ja no una assimilació, sinó quasi una forma de conversió. Encara sembla més difícil imaginar com pot molta gent diversa integrar-se o incorporar-se lingüísticament a una comunitat que té precisament per norma la de no parlar la seva llengua als forans; perquè aleshores aquesta categoria de forà acabarà essent com la filferrada que t'enganxa i no et deixa tirar endarrere ni endavant. Per altra banda, si hem de creure el que ens explica Arjun Appadurai (1996), que avui en dia el que s'està produint és una transformació des de múltiples punts del planeta cap a diferents formes culturalment diferenciades de modernitat, és plausible imaginar que bona part d'aquests nous parlants —especialment els antics subjectes colonials— busquin en el català precisament això, un dels recursos que permet constituir-se en un ciutadà legítim. D'aquí que alguna gent pugui viure parlar català com una forma d'emancipació, i d'aquí també la seva confusió en veure que, un cop han fet l'esforç d'aprendre la llengua, la comunitat catalanoparlant (o almenys una part important) no es dona per assabentada.

Les dinàmiques demogràfiques a Catalunya plantegen un escenari de grans mobilitats, no només com a la terra d'immigració que havia estat fa segles, sinó com a lloc de circulació de moviments de població en l'àmbit —com a mínim— continental. En aquestes condicions materials, cal constatar que el imaginaris sobre la llengua i la identitat construïts als anys 80 ja no ajuden a donar sentit a la vida comuna i a molts aspectes del funcionament institucional, des de la política educativa a les polítiques d'habitatge, passant per les dinàmiques de l'economia globalitzada. Les contradiccions viscudes en matèria lingüística són, des d'aquest punt de vista, un reflex de tot allò que col·lectivament no s'ha abordat o s'ha abordat amb polítiques molt parcials.

I és en relació amb aquestes qüestions que, no tant com a sociolingüista, sinó com a ciutadà, tinc unes reflexions a mode de cloenda. Personalment, em sembla raonable aspirar que tots els serveis d'acollida, públics i privats, funcionin en català, i ja no diguem les escoles i els serveis de salut, per als quals la comunicació amb les persones hauria de ser una prioritat i no s'hauria de fer a través de les criatures. Ara bé, per crear les condicions en què això sigui possible cal una visió transversal del país que vagi més enllà de la llengua, i aleshores que vagi també més enllà dels col·lectius, institucions i departaments governamentals que tenen assignades polítiques lingüístiques. Des del moment en què les llengües es parlen en tots els àmbits de la societat, totes les polítiques són lingüístiques i tenen implicacions per a les llengües.

Per una banda, si ens plantegem que persones de collectius diversos tinguin l'opció d'aprendre el català i posar-se a parlar-lo socialment, cal també que tothom sigui conscient que això obliga també als que parlen el català ja «de fàbrica». Sembla desitjable que almenys la immensa majoria de catalanoparlants respongués d'una manera coherent sobre el que significa o no parlar català. Si es vol que tota la gent de diversos colors a les gràfiques aprenguin el català, sembla raonable d'esperar que ho facin en companyia dels que ja el parlen. Dit d'una altra manera, han de poder parlar català amb els catalanoparlants, oi? Als catalanoparlants, se'ls han de topar d'alguna manera en la seva vida quotidiana, en el conjunt de converses que al capdavant fan que el país rutlli. Creieu que en això ens hi podem posar tots d'acord, amb el fet que cal superar les segregacions escolars, urbanes i professionals, i compartir la vida de cada dia en tots els àmbits, la llengua inclosa?

BIBLIOGRAFIA

- APPADURAI, Arjun (1996). *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- ARACIL, Lluís Vicent (1979). «Educació i sociolingüística». A: *Papers de Sociolingüística*. Barcelona: la Magrana (1982), p. 129-217.
- CABRÉ, Anna (1989). *La reproducció de les generacions catalanes 1856-1960*. [Tesi doctoral dirigida per Jordi Nadal i Oller. Universitat Autònoma de Barcelona. Premi Jaume Carner, Institut d'Estudis Catalans, 1990].
- DGPL-GENCAT, DIRECCIÓ GENERAL DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA (2018). *Informe de Política Lingüística 2018*. Barcelona.
- GENERALITAT DE CATALUNYA (2022). *Pacte Nacional per la Llengua. Cohesió Social i Acolliment*. [en línia]. Barcelona. <<https://llengua.gencat.cat/web/.content/temes/pacte-nacional-per-la-llengua/resums-tematics/3-cohesio.pdf>>
- MASSAGUER COMES, Marina (2022). *No-Catalanoparlants a Catalunya: Identitats Socials, Desigualtats i Llengua Catalana*. [Tesi doctoral. Universitat Oberta de Catalunya, Barcelona. <<http://hdl.handle.net/10803/687498>>]
- PUJOLAR, Joan; PUIGDEBALL, Maite (2015). «Linguistic “mudes”: how to become a new speaker in Catalonia». A: Bernadette O'ROURKE; Joan PUJOLAR; Fernando RAMALLO. *New speakers of European minority languages: the challenging opportunity*. IJSL special issue. Vol. 231, p. 167-187.
- PUJOLAR, Joan (2019). «Linguistic entrepreneurship: Neoliberalism, language learning, and class». A: Luisa ROJO; Alfonso del PERCIO. *Language and Neoliberal Governmentality*. London: Routledge.
- PUIGDEBALL, Maite; WALSH, John; AMORRORTU, Estibaliz; ORTEGA, Ane (2018). «“I'll Be One of Them”: Linguistic Mudes and New Speakers in Three Minority Language Contexts». *Journal of Multilingual & Multicultural Development*, núm. 39, p. 445-457. També disponible en línia a: <<https://doi.org/10.1080/01434632.2018.1429453>>.
- PUIGDEBALL, Maite; COLOMBO, Alba; PUJOLAR, Joan (2020). «Espacios de adopción del catalán, una aproximación etnográfica a las mudas lingüísticas en Cataluña». A: Fernando RAMALLO; Estibaliz AMORRORTU; Maite PUIGDEBALL (ed.). *Neohablantes de lenguas minorizadas en el Estado español*. Madrid: Iberoamericana/Verwoert, p. 111-130.
- PUIGDEBALL, Maite (2022). «El fenomen dels nous parlants de català». *Eines*, núm. 43, p. 20-29.
- RAMALLO, Fernando (2018). «O Neofantismo e o Sucesso Neofalante». A: Marta DÍAZ; Gael VAAMONDE; Ana VARELA; María del Carmen CABEZA; José María GARCÍA-MIGUEL; Fernando RAMALLO (ed.). *Actas do XIII Congresso Internacional de Lingüística Xeral*. Vigo: Universidade de Vigo.
- STROUD, Christopher; HEUGH, Kathleen (2004). «Language Rights and Linguistic Citizenship». A: Jane FREELAND; Donna PATRICK (ed.). *Language Rights and Language Survival: Sociolinguistic and Sociocultural Perspectives*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- VENTURA FARRÉ, Gemma (2020). «Per molt que hagi nascut aquí, tothom et veu d'allà». *Catorze14*. [Consulta: 16 gener 2024].
- VERTOVEC, Steven (2007). «Super-Diversity and Its Implications». *Ethnic and Racial Studies*, núm. 30, p. 1024-1054.

El català d'avui: reptes, estratègies, expectatives

Feliu, F.; Roura, I. (ed.)

Banyoles, CECB, 2024, pàgines 55-63 (Quaderns; 44)

La incorporació i la formació de neologismes terminològics en el català

Xavier FARGAS

TERMCAT, Centre de Terminologia

El fet de treballar al TERMCAT és un privilegi, per moltes raons; però avui voldria destacar-ne una, i és que et permet tenir una visió de primera mà de la vitalitat de la llengua. Tenim una llengua molt bonica; de fet, tan bonica o tan lletja com totes les altres. Però no és només bonica perquè s'hi puguin fer i dir versos com aquests de Verdagner que els banyolins coneixen més que bé:

Tota la nit he filat:
vora l'estany de Banyoles,
al cantar del rossinyol,
al reïllar de les gojes.
Mon fil era d'or,
d'argent la filosa,
los boscos vehins
m'han pres per l'aurora.

Sinó que per mi també és bonica perquè ens permet dir *xauarma* (una delícia gastronòmica arribada del sud del Mediterrani); *covid* (una malaltia que per desgràcia se'ns ha fet coneguda a tots); *tapacul de Tatamá* (un nom d'ocell acabat de batejar); *escac aranès* (el nom d'una papallona preciosa), o *xarxa neuronal artificial* (un terme clau per als especialistes en intel·ligència artificial).

Neologismes

Aquests mots que acabo de citar són neologismes, és a dir, elements lèxics que no es troben, de moment, al diccionari normatiu, perquè són d'incorporació recent al corpus de la llengua. N'hi ha que probablement no passaran mai al diccionari, perquè no seran mai d'ús generalitzat, com ara el nom de l'ocell, el *tapacul de Tatamá*, que es diu així perquè de tapaculs n'hi ha més de quaranta, però aquest concretament és propi del Páramo de Tatamá, pràcticament als antípodes de Banyoles, als allunyadíssims Andes. Els especialistes en ornitologia necessiten aquest terme, però la majoria dels parlants ni el direm ni probablement el sentirem mai de la vida (o potser sí, un dia, en un d'aquells documentals que fan a l'hora de la migdiada per la televisió).

En canvi, n'hi ha que lamentablement és molt probable que s'hagin d'afegir al diccionari, si les coses continuen com estan, com ara el mot *covid*, una creació no gaire afortunada des del punt de vista lingüístic, però que tots ens hem hagut d'aprendre si us plau per força.

En català, com en qualsevol altra llengua, tenim una llarga nòmina de recursos per afegir elements nous al nostre repertori lèxic. Deixeu-me posar alguns exemples de termes ben recents.

Recursos per a la creació de neologismes

Podem fer derivats d'altres mots preexistents, com ara en el terme *al·lergenicitat*, creat sobre *al·lergen*, i aquest sobre *al·lèrgia*, i que fa referència a la capacitat d'una substància de provocar una reacció al·lèrgica.

Podem fer compostos amb dos elements preexistents, com en el terme *campilobàcter*, un bacteri transmès per alguns aliments en mal estat, i que està format pel grec *kámpilos*, que vol dir 'doblegat', i la base *bàcter*, de *bacteri*.

Podem manllevar paraules d'altres llengües, com en el cas de *xauarma* que sortia abans, o com en el cas de *càmpar*, les furgonetes habilitades (*camperitzades*, en diuen) per poder-hi dormir, un préstec de l'anglès que, curiosament, només afegeix un innocent accent a un terme ben patrimonial en català com seria el *camper*, el pagès de Mallorca. El manlleu ha fet tot un viatge d'anada i tornada, perquè l'anglès ha pres el mot *camp* del llatí, que ha donat també origen al nostre *camp* i als seus derivats.

Podem donar nous significats a termes que ja en tenien un, com seria el cas de *plataforma*, que designa en origen una superfície plana i elevada, però que des de fa molt pocs anys també s'aplica a un recurs digital que et permet rebre a casa uns determinats serveis audiovisuals (i així parlem de plataformes com Netflix, HBO, Movistar Plus, etc.).

En aquest sentit, m'agrada destacar que recursos com la metàfora no són patrimoni exclusiu de la poesia. També en terminologia trobem metàfores, com per exemple en un cas que aquests

dies en què assistim a la imparable halloweenització de la castanyada es fa especialment present: la paraula *zombi*, que ens ha arribat de llengües criolles per denominar el mort que torna a la vida, però que ara trobem en termes especialitzats com ara *ordinador zombi* o *banc zombi*.

I podem fer truncacions i escurçaments (com en *carril bus*), o partir d'una sigla (com en *sida* o *radar*).

En el cas del català, un dels recursos més habituals és el de la sintagmació, és a dir, la creació de locucions basades en l'adjunció de complements a una base normalment substantiva. És a dir, que si m'interessa designar un nou tipus de papallona (l'*escac aranès*, per recuperar un exemple anterior), el més normal és que prengui la base que és comuna a totes les papallones semblants (en aquest cas, la base *escac*) i hi afegeixi un complement que l'especifiqui i l'individualitzi respecte de la resta (en aquest cas, l'adjectiu *aranès*, que diferencia aquesta papallona de la resta d'escacs: l'escac de muntanya, l'escac de ponent, l'escac ferruginós i l'escac ibèric).

Dades sobre els recursos més utilitzats en llengua general i en terminologia

Tots aquests mecanismes de formació de neologismes són vius en català, i demostren que el sistema de la llengua no està esmussat pel que fa a la capacitat creadora. L'Observatori de Neologia, una plataforma d'anàlisi dels mots nous que impulsa la Universitat Pompeu Fabra i que es dedica a estudiar els mots que es fan servir en els mitjans de comunicació que no estan recollits encara al diccionari, va publicar l'any 2014 diversos estudis que demostraven que els recursos més productius en català per a la creació de noves paraules són, per ordre, la sufixació, la prefixació, la composició culta, els manlleus de l'anglès, els manlleus del castellà, els manlleus d'altres llengües, la composició, l'assignació de nous significats a paraules ja existents i la sintagmació.

En canvi, en els àmbits especialitzats, els propis de la terminologia, l'anàlisi dels neologismes normalitzats pel Centre de Terminologia TERMCAT en els darrers deu anys mostra que el recurs més utilitzat és la sintagmació, o sigui, el recurs a travar locucions, com hem vist en el cas de la papallona. Després ja venen els calcs, la majoria de l'anglès sovint passant pel castellà. Després ja hi trobem manlleus directes, i després els termes creats per derivació (prefixació o sufixació). I amb menys freqüència la resta de recursos.

El manlleu com a recurs discutit

El manlleu d'altres llengües és un dels recursos habituals per a la incorporació de nous elements en el lèxic, ja sigui en llengua general ja sigui en terminologia científica i especialitzada, i això és un fenomen universal: totes les llengües es deixen paraules les unes a les altres.

Un manlleu, igual que una creació, sempre constitueix un enriquiment i una renovació de les possibilitats d'expressió. Mentre hi hagi llengües, continuaran bescanviant-se paraules entre elles sense por de perdre l'ànima, perquè una llengua que viu és una llengua que dona i que rep. (Henriette WALTER. *L'aventure des langues en Occident*)

Però el manlleu com a recurs sovint s'ha vist també com una amenaça per a la integritat de la llengua. Només cal parar atenció a altres denominacions que s'han fet servir per a designar el préstec, com ara *barbarisme* o *interferència*, o, segons l'origen del mot, *castellanisme*, *hispanisme*, *anglicisme*, *gal·licisme*, etc. Alguna d'aquestes etiquetes tenia, o té encara, una certa aura de perill, de risc.

El recurs al manlleu és un universal de totes les llengües, però, en canvi, aquesta connotació pejorativa del manlleu és un privilegi de les llengües que, pel motiu que sigui, se senten amenaçades. Els diccionaris anglesos són plens de mots originaris d'altres llengües, en una proporció molt més gran que la que trobarem en diccionaris catalans, espanyols o francesos. I no se senten amenaçats, evidentment.

Les altres llengües, en canvi, veiem amb una certa prevenció l'entrada de mots d'altres sistemes lingüístics en el nostre corpus lèxic. I tenim raons: lamentablement, el ritme de desaparició de llengües s'ha incrementat, en els darrers anys, i els processos que s'han estudiat coincideixen en el fet que sempre hi ha altres llengües més potents que han interferit els usos dels parlants. Els parlants no deixen de parlar: passen a parlar una altra cosa (si no és que es tracta d'un genocidi, és clar, perquè llavors sí que deixen de parlar). I els especialistes solen dir que «les llengües desapareixen primer al laboratori i finalment a la cuina», és a dir, que s'abandonen primer els registres especialitzats i formals (el laboratori), i l'última cosa que es perd són els contextos d'ús familiars (la cuina).

Per això és especialment rellevant l'opció que es va fer a Catalunya de crear i sostenir amb fons públics una institució com el TERMCAT, que, dit de manera massa planera, té com a missió fonamental garantir que el català no es perdi al laboratori. O, més ben dit, que vol garantir la disponibilitat dels termes catalans necessaris per al desenvolupament dels llenguatges d'especialitat.

Reptes i novetats en la incorporació de manlleus

La incorporació de manlleus al català (i a la majoria de llengües del nostre entorn) ha experimentat alguns canvis rellevants en els darrers temps que val la pena tenir en compte.

Alternativa, adaptació o adopció

Els manuals d'aprenentatge de la llengua encara expliquen que, quan arriba una novetat lèxica, la llengua té tres possibles reaccions: pot crear una forma alternativa, pot adaptar la forma estrangera, o la pot adoptar.

Quan s'opta per una forma alternativa de fet la majoria de parlants no seran mai conscients que estem davant d'un manlleu. Per exemple, en congressos i jornades en anglès es presenten *papers*, però en canvi en català normalment la gent no presenta *papers*, sinó que presenta *ponències, comunicacions, intervencions, presentacions, conferències...*

De vegades, però, el manlleu es fa necessari, per raons molt difícils de sistematitzar. I, en el procés clàssic, passa un període d'aclimatació a la llengua d'arribada. En aquest període, sovint se n'adapta la grafia i s'hi fan canvis morfològics perquè el terme s'aclimati millor al sistema de la llengua. El divulgador Màrius Serra ho explicava dient que era com si al manlleu li poséssim espardenyes, faixa i barretina per sentir-nos-el més nostre. És el que es va fer amb *pàrquing*, per exemple, que potser no ens feia gaire falta, tenint com ja tenim la paraula *aparcament*, però ja que s'havia de quedar entre nosaltres, almenys posem-li l'accent que li toca i en lloc de la *k* hi posem la *qu*. O, més recentment, el que s'ha fet amb *pírcing, xauarma, manxego*, etc.

I encara hi ha altres manlleus que no accepten de cap manera la faixa i la barretina, potser perquè la forma quedaria tan desfigurada que ni la reconixeríem, potser perquè la forma original té un ús molt generalitzat, i els adoptem exactament igual que s'escriuen en la llengua d'origen. Són casos com *whisky, pizza* o *croissant*, per citar-ne alguns de més antics, o de *web* o *blog*, una mica més recents.

Immediatesa

Però ara probablement haurem de canviar almenys una mica aquest discurs clàssic dels processos d'adaptació, perquè el món s'ha accelerat. No és que l'esfera terrestre giri més de pressa, però sí que les novetats de tota mena s'escampen a una enorme velocitat. N'hem vist un exemple amb el cas de la *covid*, que va començar com una malaltia que es va declarar en certes províncies de la Xina. Aquí ho vam saber al mateix temps que s'esdevenia allà, i ja necessitàvem parlar-ne en català. Per tant, no hi havia temps per esperar a veure quina forma s'acabaria imposant amb l'evolució normal de la llengua. Calia una proposta ja, immediata, en català i en totes les llengües.

Generalització del coneixement de diverses llengües

I una altra cosa que haurem de canviar del nostre discurs és que explicàvem que les modificacions de les paraules d'altres llengües es feien per adaptar-les al nostre sistema lingüístic. Així, quan volíem incorporar una paraula com *majo*, del castellà, en canviàvem el so de la jota castellana (que no formava part del nostre repertori de sons) pel so més proper de què disposàvem (el so de *k*) i en dèiem *maco*. Però avui, qui s'atreviria a dir que el so de la jota castellana (el so fricatiu velar sord) no forma part del nostre repertori de sons? Potser no del nostre repertori de sons tradicional, però segur que la immensa majoria dels parlants catalans som capaços de pronunciar *majo*. Per tant, quan avui ens plantegem com hem d'incorporar al català un neologisme com *mojito*, és difícil que algú s'atreveixi a proposar que en diguem *moquito*.

I ens passa el mateix amb el coneixement d'altres llengües, com l'anglès. Quan fa molts anys el mot d'origen anglès *túnel* va començar a arribar als nostres verals (substituint el tradicional *foradada*), es va adaptar a partir de la grafia, i per això en diem «túnel» i no pas «tànel». En aquesta adaptació hi devia influir el desconeixement general de la pronúncia del mot en anglès. En canvi, quan més recentment s'ha sentit la necessitat d'incorporar el mot *clúster* (o *clàster?*), les vacil·lacions en la pronúncia i en la grafia són inevitables. I també hi ha vacil·lacions en casos com la denominació de la plataforma «Disney Plus», que des de fa un any més o menys ha passat a dir-se «Disney Plas». És el mateix fenomen que s'esdevé amb les pronúncies d'actors o personatges famosos: fa anys les pronúncies s'adaptaven al sistema català, i en canvi avui ens sorprendria que algun locutor ho fes.

Més enllà de l'anècdota, aquest canvi té transcendència, perquè afecta tot el sistema d'adaptacions. Per exemple, ja Fabra l'any 1932 va incorporar al seu diccionari les paraules *handicap* i *handicapar*. Però no hi ha cap exemple en què el mot es presenti apostrofat o no, i tal com estava ens quedava el dubte de si havíem de dir «l'handicap» o «l'hàndicap» o «el handicap» o «el hàndicap». L'any 1995, quan es presenta la primera edició del DIEC, l'entrada ha patit alguna modificació, però no es resol el dubte. Arriba la 2a edició, la que es consulta electrònicament, i aquí sí que hi ha un canvi rellevant:

hàndicap

1 m. [PE] [PS] Desavantatge, dificultat. *Aquestes insuficiències tècniques, que anys enrere constituïen un hàndicap, avui es resolen fàcilment. Les persones amb hàndicaps físics necessiten una atenció especial de la societat.*

2 1 m. [SP] [LC] En una competició, cosa que causa un desavantatge a un dels competidors.

2 2 m. [SP] [LC] En una competició esportiva, desavantatge imposat al competidor que se suposa superior, a fi d'igualar les probabilitats de guanyar.

L'accent, si més no, ja ens diu que no hem de pronunciar «handicap», com a paraula aguda, però no ens diu res de la pronúncia de la *hac*, ni de l'apostrofació.

Hem d'esperar a l'aparició de l'*Ortografia catalana*, del 2017, perquè el dubte ens quedi més o menys resolt:

En mots manllevats de les llengües que tenen *h* aspirada (com l'anglès, l'alemany o l'àrab), especialment els no adaptats fonèticament al català, i en llurs derivats [...] la *h* sol conservar la pronúncia [h] de la llengua originària: *hall, hinterland, hippy, hobby, husky; Hamlet, Hegel, Hitler, Hölderlin, Hume; Haifa, Hèlsinki, Hong Kong, Sàhara; hamiltonià, hawaia, hegelià, henry, hitlerià.*

Notem que en la major part dels estrangerismes adaptats, com ara *almohade, amhàric, haixix, handbol, harakiri, hoquei, hosanna, hovercraft, hugonot, hússar, huri, hutu, marihuana, nahua, Habsburg, Himàlaia, Hiroshima, Bahames, Bahrain, Copenhaguen, Delhi, Teheran*, la grafia *h* respon a una pronúncia aspirada de la llengua originària que en català no se sol conservar i, per tant, la *h*

té només un valor etimològic. En altres manlleus, però, si no estan prou aclimatats al sistema fonètic català, la grafia *h* serveix per a representar el so [h], que és la pronúncia més habitual en casos com ara *dírham*, *gihad*, *haima*, *hansa* (i *hanseàtic*), *haussa*, *hàhamster*, *hàndicap*, *hòlding*, *maharajà*, *mihrab*, *sahrauí*, *suahili*, *Hilda*, *Hussein*, *Hanoi*, *Hèlsinki*, *Hollywood*.

Convé tenir present que davant els mots que s'escriuen amb *h* inicial aspirada no s'apostrofen ni l'article ni la preposició *de* (§ 4.1.2e): *ganes de halar*, *la haima*, *el haussa*, *la Universitat de Hèlsinki*. En canvi: *un jugador d'handbol*, *un uniforme d'hússar*, *es va fer l'harakiri*.

Per tant, el dubte queda resolt, però observem que, des del punt de vista de l'evolució de la llengua, aquesta és la solució més conservadora, que va contra el procés normal d'adaptació dels manlleus amb *hac* aspirada. O potser, simplement, és que ja no podem dir que aquesta sigui l'evolució normal dels manlleus amb *hac* aspirada i en cada cas hem d'analitzar usos i tendències...

Les connotacions positives del manlleu

Un altre fenomen relativament recent en relació amb la incorporació de formes manllevades és la valoració en general positiva que acompanya la forma manllevada, que se sent com l'original, com la bona. Ara potser no se'n parla tant, però fa uns anys es parlava molt del *botellón*, aquest fenomen de beure tots d'una mateixa ampolla, normalment en places o llocs a l'aire lliure. Pels nostres verals de seguida van començar a córrer possibles alternatives catalanes: *ampollot*, *botelló*, *botellot*, *garrofot*, *entrompada*, etc. Però totes les alternatives topaven amb una dificultat pràcticament insalvable: i és que els parlants coneixíem la forma *botellón*, i la sentíem com l'original, com la bona. La resta, eren traduccions més o menys afortunades.

També pot ser un bon exemple d'aquest valor que avui atorguem a l'original la diferència de tracte que hem donat a dos productes arribats de ben lluny en dos moments històrics ben diferents. Per una banda, al segle *xvi* ens arriben les *pinyes tropicals*, i ¿com les bategem? Per similitud amb les pinyes dels pins. Com a màxim, i si cal, hi afegim l'adjectiu *tropical* quan en sentim la necessitat (que no és gaire sovint). En canvi, fa uns cinquanta anys ens arriben els primers kiwis. I com els bategem? Amb un nom ben estrany al nostre sistema lingüístic però que sentim com la forma «original». No sempre, però, tenim tan clar quin és l'original, i el cas de *haiku* (que Miquel Martí i Pol encara escrivia *haikú*) és un bon exemple.

El manlleu, en general, arrossega una connotació positiva. Es valora més una *vichissoise* que una *crema de porros*, quan conceptualment són exactament la mateixa cosa. I a les botigues d'esports venen productes de *running*, no pas *de córrer*. I un cotxe que tingui 8 *airbags* ens sembla millor que un que tingui 8 *coixins de seguretat*. El manlleu sol agradar.

Això també és un fenomen universal, que es dona en totes les llengües. Sovint els anglesos o americans recorren a mots d'origen llatí (espanyol o francès, sobretot) quan volen aconseguir un determinat efecte. I els especialistes en qualsevol camp de tant en tant recorren al manlleu

per mostrar que tenen un coneixement que l'oient o el lector no té. I de vegades tots hem caigut en la innocent debilitat de voler mostrar que sabem com es diu una cosa que l'altre no sap, ja sigui quan tornem de vacances i ensenyem les fotos o quan cuinem una novetat que hem vist per internet.

Però quan d'això en fem un excés, podem caure fàcilment en el ridícul o la pedanteria. A banda del risc que hem comentat abans: si acostumem els parlants que l'única manera interessant d'incorporar mots al català és buscar-los en altres llengües, en més o menys temps aquests parlants, que ja coneixen l'altra llengua, decidiran que els surt més a compte ja dir-ho tot, en aquesta altra llengua. Com en tantes altres coses, en l'equilibri i la mesura hi ha el punt adequat. I en la responsabilitat, és clar, de les persones que, de grat o per força, fan de model per a altres persones.

Responsabilitat: reptes, estratègies i expectatives

Per això, en el marc d'aquest col·loqui que es planteja «reptes, estratègies i expectatives» per al català d'avui, crec que un dels reptes que tenim és convèncer-nos, tots plegats, de les bondats del nostre sistema lingüístic, i encomanar-nos la responsabilitat de ser un bon model en els contextos en què ens toqui ser-ho. Així, per exemple, em sembla que qualsevol de nosaltres, quan pel motiu que sigui té la possibilitat que allò que escriu o diu tingui un ressò important, s'ha de plantejar quin model de llengua vol difondre.

Potser amb exemples s'entendrà millor què vull dir. Quan una cadena de supermercats que, per altra banda, fa un ús modèlic del català, llança un nou servei de venda *en línia*, calia que ho publiqués a tort i a dret dient que oferien el servei de venda *on line*? De debò que no ho haguéssim entès tots igualment amb la forma catalana?

O quan un restaurant incorpora el *xauarma* o el *falàfel* al seu menú, que bé que aniria que ho escrivís amb la grafia catalana, de manera que tots els seus clients s'acostumessin a aquestes solucions.

I, és clar, quan un periodista o un presentador de televisió retransmet una competició esportiva, de la mateixa manera que, en principi, es preocupa de saber com ha de pronunciar els noms dels jugadors, que també es preocupés de dir bé en català els noms tècnics de l'esport en qüestió. O el meteoròleg. O el professor de l'escola o de la universitat.

Jo diria que tots, en un moment o un altre, tenim oportunitats de fer una tria pel català. I no cal patir si un dia fem servir un determinat manlleu. No passa res per menjar un croissant, de tant en tant, però no en fem la menja única: de tant en tant, triem i exaltem els valors de la coca de forner, que és tan i tan bona.

Tot això poden semblar anècdotes, però són els maons amb què es construeix el prestigi de la llengua. Ens calen grans escriptors i poetes, però també ens calen humoristes, forners, mestres,

mecànics, nadadors, responsables del Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles... que es creguin que el català és una eina viva, rica, divertida, creativa, i actuïn en conseqüència.

Per mi, aquest és el repte i l'estratègia. I l'expectativa és que colloquis com aquest d'avui ens hi ajudin.

Acabo, i ho faig amb dues cites que em sembla que s'adeqüen al que he intentat compartir. En primer lloc, una cita d'Horaci, ben clàssica i antiga: m'agradaria haver encomanat una mica de l'admiració, la meravella que sentia Horaci per les paraules noves, per la neologia. Una meravella que anava acompanyada de la inevitable melancolia que provoca sempre una pèrdua:

Així com els boscos en declinar l'any es despullen de les fulles seques, així cauen en desús les veus antigues, i d'altres acabades de néixer floreixen i viuen amb la força de la joventut. Com nosaltres, totes les coses humanes estan subjectes a la mort. [...] Com ha de ser eterna la gràcia i la bellesa de les paraules? En renaixeran moltes que ara són mortes, i en moriran no pas poques que avui són corrents, si així ho vol l'ús, jutge, àrbitre i norma del llenguatge.

Horaci (65-8 a.C.)

Quan us sàpiga greu descobrir que la mainada ja no fa servir tal o qual terme o expressió que us sembla tan bonic, recordeu aquestes paraules d'Horaci.

I la segona cita és d'un dels nostres compatriotes de les Illes, que com els del País Valencià estan vivint una conjuntura política difícil, que em fa pensar en la nostra responsabilitat compartida per no accelerar la desfiguració innecessària de la llengua que compartim:

Ses paraules diuen qui som, com vivim, què valorem i què menyspream. Expliquen es nostro món i sa nostra esquizofrènia; mos expliquen, a noltros. I si canviem de paraules canviem de món.

Toni Gomila, actor i escriptor (Manacor, 1973)

Moltes gràcies!

El català d'avui: reptes, estratègies, expectatives

Feliu, F.; Roura, I. (ed.)

Banyoles, CECB, 2024, pàgines 65-71 (Quaderns; 44)

Bones pràctiques en l'ús emocional de l'accent

Blanca PALMADA

Universitat de Girona

Mirar els fets ben bé de cara és sempre la tàctica
que dona un rendiment millor, fins quan es tracta de combatre'ls.

Gabriel Ferrater (1969)

Hem dit molt sovint que la llengua ens pot ajudar a viure millor junts. Tenim la convicció que si podem parlar la mateixa llengua es fondran com la neu algunes de les diferències que ens compliquen la vida i fan més difícil que ens centrem en el que ens interessa. Sembla que resoldre problemes o construir projectes en la mateixa llengua ha de ser més fàcil per a tots.

Si tenim aquesta certesa és segurament perquè també en tenim una altra que ens costa més de dir en veu alta. A vegades, les diferències lingüístiques, la diversitat de llengües que ens meravella i ens atrau, pot ser un problema per a la cohesió dels grups i per a l'actuació conjunta.

Aquestes dues intuïcions, la llengua que ens cohesionava i també la llengua que ens allunya, deriven en part d'un conjunt de fets que coneixem amb un cert detall. La lingüística, la psicologia social i la neurociència s'han fet preguntes concretes i ens han aportat algunes respostes.

És un terreny molt ampli i per no perdre'ns convé que ens centrem en un àmbit concret. Observarem els efectes de la diversitat d'accents en les relacions que s'estableixen entre els parlants d'una mateixa llengua. Els trets concrets de la parla d'una persona que ens parla en català depenen de molts factors. Coneixem de temps els dialectes i les variacions que es relacionen amb el nivell de formalitat, però hi ha molts altres condicionants més personals que ens informen d'aspectes molt concrets de la persona que ens està parlant. Per com parla podem saber on ha viscut, com es vol presentar en públic, quina formació té o quina és la seva primera llengua. És molta informació i el control que en té el parlant és força pobre. Podrà fer esforços per amagar alguns trets, però és molt probable que acabem percebent també aquests intents, al costat de la realitat que ens vol amagar. La llengua que parlem conté molta informació i els parlants som experts escoltadors. Captem i processem sense esforç i sense intenció tots els trets que hi ha en el senyal que ens arriba, i un cop els hem identificat es combinen amb el nostre sistema de preferències i prejudicis.

En resum, ens estem passant contínuament informació amagada en els detalls de la manera com parlem i tenim poc control sobre el conjunt del procés. Com a parlants, no sabem com filtrar el que no ens interessa compartir sobre nosaltres, i com a oients tampoc no sabem com no fer cas de la informació que rebem d'altres i que potser ens agradaria obviar.

D'aquests detalls que compartim sense voler i que contenen molta informació personal en direm *accent*. A partir d'ara tenim dues preguntes per contestar amb relació al paper que els accents juguen en les nostres vides.

La primera, com afecta l'accent la manera com processem el que ens diuen i, més enllà d'això, la manera com ens relacionem amb els altres parlants en funció del seu accent. En la resposta a aquesta pregunta, retraurem els resultats d'un conjunt de treballs que ens permetran conèixer com les diferències en l'accent s'usen en la valoració dels missatges i en la seva assignació a un grup social o a un altre, amb tot el que comporta. A aquest coneixement en direm «els fets» i no en farem cap valoració perquè no escau decidir sobre els fets. Només pot ser rellevant demanar-nos si són així o no, si les recerques que ens els descriuen i expliquen ens convencen o no.

La segona pregunta parteix del coneixement d'aquests fets i ens fa demanar si podem intervenir-hi d'alguna manera. Seguint la frase de Gabriel Ferrater que encapçala aquest escrit, com els podem combatre. Si coneixem amb detall els mecanismes que ens porten a actuar d'una determinada manera, potser podem intervenir-hi per reduir-ne els efectes negatius i fins i tot per fer que juguin a favor nostre.

Els fets

La manera com parlem té una gran influència en com ens veuen els altres, però aquest condicionament no afecta només la nostra visió dels parlants —si parles així és que deus ser d'aquesta manera—, sinó que s'aplica també al contingut mateix dels missatges que emetem.

Per fer-me entendre presento breument dues recerques prou conegudes amb una simplificació excessiva però amb la seguretat que qui hi tingui interès podrà seguir el fil i acabar veient tots els detalls.

D'una banda, s'ha vist que la credibilitat que els oients concedeixen als missatges orals depèn en part de l'accent amb què són pronunciats. El treball clàssic de Lev-Ari i Keysar (2010) «Why don't we believe non-native speakers? The influence of accent on credibility» es pregunta «per què no ens creiem els parlants no nadius?», i de fet, més en general, «per què ens creiem més les persones que parlen el mateix accent que nosaltres?». En aquest estudi es parteix d'un conjunt de frases que tant podien ser certes com falses i que se sotmeten a un judici de credibilitat. El resultat, en síntesi, és que les frases són jutjades com a «certes» amb més freqüència quan els subjectes les senten pronunciades en el seu mateix accent. Una conclusió massa simple però útil en aquest resum és que tendim a creure'ns més els que parlen com nosaltres.

Per altra banda, el treball de Costa et al. (2014) «Your Morals Depend on Language» va més enllà i ens mostra que la llengua (podríem estendre-ho a l'accent) en què se'ns planteja un dilema afecta els nostres judicis morals, s'investigava com les persones prenen decisions ètiques en diferents llengües. Un experiment que no podem resumir aquí va revelar que quan es prenia una decisió en una llengua no nativa, la gent tendia a deixar-se endur menys per les emocions i mostrava un comportament més utilitari encaminat a assolir l'objectiu. Simplificant, som més emocionals quan se'ns plantegen problemes ètics en la presa de decisions.

Amb el que acabem de presentar ja sabem que si rebem els missatges en la nostra mateixa variant, en el nostre accent, els processarem atorgant-los una major credibilitat i amb una implicació emocional més gran. Notem que no es tracta de la situació coneguda en què les variants o les llengües amb més prestigi traslladen aquest valor al contingut i a la gestió del missatge rebut. En les recerques que he esmentat, el que és crucial és l'efecte de compartir l'accent (*own-accent effect* a la bibliografia).

El biaix que introdueix el fet de compartir el mateix accent no es limita als missatges, sinó que s'estén a les persones que parlen com nosaltres. Per il·lustrar-ho revisem dos articles que estan relacionats. En el primer, «The native language of social cognition» (Kinzler et al., 2007), parteix del coneixement del fet que les persones tendeixen a dividir el món social en grups, preferint els membres del seu grup i desfavorint els altres. A partir d'experiments pensats per observar l'actuació dels infants arriben a la conclusió que aquest comportament es basa en predisposicions que emergeixen aviat i que depenen de la llengua i si compartim o no una mateixa llengua o accent. Anticipant en part el que argumentarem més endavant, deixem constància que els autors reconeixen que aquestes preferències podrien ser a la base de futurs conflictes socials. Arribats a aquest punt, convé que ens adonem que si la llengua ens ajuda a crear grups, al mateix temps també ens està distingint o separant de les persones que tenen una altra llengua o un altre accent i, per tant, no queden identificades d'entrada com a membres del nostre grup. Qualsevol altra opció és incompatible amb la diversitat lingüística,

que volem preservar. Segur que l'opció de tenir només un grup perquè només ha sobreviscut una llengua no ens interessa encara ens podria estalviar algun maldecap.

L'altre article que hem seleccionat ens permet una aproximació més positiva, convençuda del poder cohesionador que també té la llengua. En aquesta recerca es posen en joc conjuntament la llengua i l'accent, per una banda, i la raça, per l'altre. El títol de l'article ja ens diu el resultat de la trobada: «Accent trumps race in guiding children's social preferences» (Kinzler et al., 2009). L'objectiu del treball era investigar l'efecte del llenguatge, l'accent i la raça dels parlants en les preferències socials. Es van presentar a infants de 5 anys fotografies i enregistraments de veu de nens i nenes que no coneixien i van preferir ser amics de parlants nadius de la seva llengua en lloc de parlants d'una altra llengua o amb un accent diferent. Cal dir que tots els infants entenien tots els missatges. En els resultats destaca el fet que quan els infants veien fotografies sense veu escollien com a amics nens i nenes de la seva mateixa raça, però quan hi havia enregistraments de veu els preferien amb el seu mateix accent encara que fossin d'una altra raça. Més enllà del que es pot extreure de l'experiment, l'article planteja la possibilitat que, en un marc evolutiu, l'accent tingués un paper més rellevant que no pas la raça per distingir grups socials, perquè les variacions lingüístiques eren molt més habituals que no pas el contacte amb individus d'altres races.

Convé insistir en el fet que tot el que hem vist fins ara sobre el valor que donem als missatges i com categoritzem les persones en funció de com ens parlen no té cap relació amb la posició de poder o subordinació de l'accent o la llengua en qüestió. És el decantament positiu que tenim cap al nostre accent, la nostra manera de parlar, cadascú la seva, independentment de la seva situació sociolingüística. Es tracta, per tant, d'un fet que és a mig camí entre la biologia i la psicologia social. La nostra reacció és en molt bona part automàtica i difícil de manipular.

L'anècdota que s'explica sobre la trobada de Guillem d'Efak ens mostra el gran poder que té la llengua per donar forma a la realitat. Diuen que el poeta, que era negre, es va queixar en el seu mallorquí natiu a una senyora que se li va adreçar en castellà. La senyora va reaccionar de seguida: «Perdoni, em pensava que era negre».

Hem vist que la llengua defineix grups i que els parlants ens assignen a un grup o a un altre depenent de si parlem o no com ells, i això ho haurem de deixar aquí. Un grup definit per una manera de parlar no és bo ni dolent, tampoc millor ni pitjor que un altre, però existeix com a grup i les persones que el formen actuen tenint-ne coneixement, encara que potser no tota la consciència. Les ganes que tenim de ser acceptats ens porten a vegades a imitar altres maneres de parlar i de moure'ns en el que es coneix com l'efecte camaleó. És una manera que tenim, força automàtica, de donar senyals que ens portin a ser acceptats i a sentir-nos també membres del nou grup.

Abans de canviar d'apartat, cal que justifiqui el terme *emocional* que he inclòs en el títol. És una paraula poc precisa i certament no està de moda. Justament per això crec que me'n puc

servir per referir-me a les reaccions que provoca l'accent i a la influència que té en les relacions personals i socials. No es tracta de reaccions purament emocionals, però certament no són el resultat d'un procés racional ni fruit de relacions de poder. De fet, en la psicologia social, el terme *emoció* sovint fa referència a les respostes subjectives que experimenten els individus en relació amb els altres i amb els grups socials, i també a com les persones perceben les situacions que es plantegen i hi interaccionen.

De camí cap a les propostes que presentarem a continuació, afirmem que ens convé fer una mica com els camaleons quan estem aprenent una llengua. Hem de fer com si estiguéssim a punt de saber-la del tot, comportar-nos com a parlants mentre anem aprenent a parlar. La raó principal és que per aprendre tota la riquesa de la llengua ens cal relacionar-nos amb molts parlants molt diversos, i que aquests confiïn en l'èxit de l'operació. Per això els hem de fer saber que entrarem al grup, amb una mica de temps i les condicions adequades. La primera d'aquestes condicions és que no canviïn de llengua per ajudar, però n'hi ha moltes altres. Educar els oients també és necessari: cal que siguin tolerants amb els errors dels aprenents, però que no simplifiquin o esporguin la seva llengua per ajudar-los. S'aprèn poc d'una llengua empobrida expressament i la llengua natural sempre guanya amb lògica les construccions més simples que puguem improvisar.

El combat

Ens toca ara presentar algunes de les bones pràctiques que poden ajudar les persones que aprenen la llengua a passar a formar part del grup dels parlants de la llengua. Es tracta d'estratègies que s'apliquen als nous parlants i als parlants nadius que els han de rebre en el grup, i fan referència tant a la capacitat de parlar com a la capacitat d'escollar d'una manera activa. Tot i que algú podria trobar útil distingir entre els aspectes culturals o socials i els estrictament lingüístics, la situació ideal que busquem barreja aquests dos elements. Si aïllem bé el problema veurem que l'únic que passa és que parlem diferent, la resta de discrepàncies o de diferències són les que esperem veure en un món ric i amb matisos.

Tots necessitem adonar-nos que els estereotips actuen, i que l'accent que percebem agafa en part el comandament del nostre comportament. Hem de canviar: «Si parla així, no és del meu grup» per «Aquesta persona ha decidit entrar al grup». La configuració de grups basada en l'accent natiu encara es barreja amb altres tipus d'efectes de caràcter més estrictament social i que són a la base de comportaments discriminatoris. Si bé els orígens d'aquests biaixos són diferents, la consciència del propi comportament i dels estereotips lingüístics redueix els prejudicis i permet canviar les percepcions negatives associades amb accents no nadius.

La valoració de la diversitat com un element positiu creix amb la cultura, però també pot ser una visió que derivi de la vida mateixa, de conèixer amb persones diferents, amb accents i llengües diverses, i de tenir l'oportunitat de comprovar que no hi ha perills amagats en les diferències. Els parlants de la llengua han d'estar avisats d'això, hi han d'haver pensat a

propòsit del pretext que sigui, d'una lectura, d'una conversa, d'una experiència, i han d'estar encuriòsits per les pronúncies diferents sense veure-les com una amenaça.

És bo també que hi hagi diversitat d'accents en els referents lingüístics: no es pot presentar una versió escapçada i única de la llengua sense afectar negativament el valor que es dona a la diversitat. I convé que els parlants nadius sentin parlar tota mena d'accents, accents que recorden massa l'L1 de l'aprenent, accents en construcció... tota aquesta varietat també forma part de la diversitat lingüística que admirem.

Cal que l'aprenentatge de la pronunciació no es reservi per als últims nivells perquè en la pronunciació genuïna dels sons és on rau la força principal de la resposta automàtica a l'accent rebut. Si els aprenents són capaços de pronunciar alguns dels sons característics del català, donaran el senyal correcte, encara que altres pronunciacions no hi encaixin del tot.

En la mateixa línia d'emetre senyals, també pot interessar aprendre aviat les expressions més freqüents. Un grup d'aprenents joves va poder experimentar que si quan entraven en una botiga de Girona deien «hola» amb una *ela* velaritzada i amb una vocal neutra ben clares, els atenien en català.

Tot això s'aprèn molt naturalment si la persona que vol aprendre la llengua és admesa en el grup, i potser no s'acaba d'aprendre mai si aquesta persona queda al marge del grup. Això no només perquè dins el grup hi ha la confiança, la seguretat i el respecte que calen, sinó també i sobretot perquè és en el grup on trobarà tot el conjunt de situacions, emocions i projectes que ens han permès aprendre la llengua a tots els membres nats del grup.

És sabut que ens emocionem molt de pressa quan veiem que algú està disposat a aprendre el català. Amb la mateixa pressa l'hem d'incloure en el grup i tot passarà més fàcilment. El purgatori dels eterns aprenents és tan dur com absurd i atendre a banda una persona en una conversa puntual ajuda, però no supleix una convivència real i franca des del primer moment.

BIBLIOGRAFIA

FERRATER, Gabriel (1969). «Esquelets a l'armari». A: FERRATER, Gabriel. (1981). *Sobre el llenguatge*. Barcelona: Quaderns Crema, p. 31-34.

KINZLER, Katherine. D.; DUPOUX, Emmanuel.; SPELKE, Elizabeth. S. (2007). «The native language of social cognition». A: *Proceedings of the National Academy of Sciences*, núm. 104, p. 12577-12580.

KINZLER, Katherine. D. *et al.* (2009). «Accent trumps race in guiding children's social preferences». A: *Social cognition*, núm. 27, p. 623-634.

LEV-ARI, Shiri; KEYSAR, Boaz (2010). «Why don't we believe non-native speakers? The influence of accent on credibility». A: *Journal of Experimental Social Psychology*, núm. 46, p. 1093-1096.

El català d'avui: reptes, estratègies, expectatives

Han passat trenta anys d'ençà del primer Col·loqui de Tardor. Al llarg de totes les edicions s'han tractat temes ben diversos però, casualitat o no, el Col·loqui que recull aquest Quadern, el de l'any 2023, va versar sobre una temàtica que ja havia despertat l'interès el 1993: la llengua catalana. Malgrat la coincidència temàtica, l'aproximació a la nostra llengua va partir de punts de vista ben diferents: mentre que fa trenta anys es va tractar el català del segle XVIII, el Col·loqui del 2023 va reflexionar sobre la situació del català d'avui.

Amb l'objectiu d'analitzar no només els reptes als quals s'enfronta el català, sinó també les estratègies perquè pervisqui en una societat globalitzada com l'actual, diversos experts van presentar les seves propostes i estudis. En aquest volum, doncs, s'hi poden llegir ponències que reflexionen sobre camps tan diversos com el multilingüisme en oposició al monolingüisme cap al qual tendeixen els estats nació; la relació entre llengua i política; l'aproximació dels nous parlants al català i els entrebancs amb què topen; la incorporació dels neologismes terminològics en el català i les bones pràctiques en l'ús de l'accent en l'ensenyament i l'aprenentatge de l'idioma.

Les anàlisis dels experts són un punt de partida imprescindible per bastir propostes i estratègies a fi d'enfortir el català i garantir-ne el futur. Aquesta tasca, però, interpel·la tots els parlants, autèntics agents de transmissió de la llengua, i els llança un repte: utilitzar el català amb tothom, sempre i a tot arreu.



ISBN 978-84-09-66626-3



Diputació de Girona

www.ddgi.catINSTITUT RAMON MUNTANER
Fundació privada dels Centres d'Estudis de Parla Catalana